ZOZOLA

GRATIS TWEEMAANDELIJKS ONAFHANKELIJK STRIPINFORMATIEBLAD
DECEMBER 2009 / JANUARI 2010 169

Kristof Spaey, Jan Vriends, Jérôme Jouvray, Y: the last man, De Yankees komen

ZOZOLALA WINKELS

ZozoLala is een onafhankelijk stripinformatieblad, uitgegeven door Stichting Zet.El, dat tweemaandelijks verschijnt. ZozoLala is gratis voor de klanten van nevenstaande stripwinkels.

ALKMAAR

Bookers & strippers
Boterstraat 20 - 22
1811 HP / 072 - 512 19 16

Stripwinkel Paulus
Verdronkenoord 62
1811 BG / 072 - 512 60 41
www.stripsenzo.nl

Plenty plaatjes
Voordam 4
1811 MA / 072 - 515 63 23
www.plentyplaatjes.nl

AMSTERDAM

Het beeldverhaal
Kinkerstraat 162 –164
1053 EH /020 - 685 51 00
www.beeldverhaalamsterdam.nl

Fantasia
Gelderlandplein 203
1082 LW / 020 - 642 78 88
home.tiscali.nl/
stripwinkelfantasia

Gojoker
Zeedijk 31a
1012 AP / 020 - 620 50 78

Lambiek
Kerkstraat 132
1017 GP / 020 - 626 75 43
www.lambiek.net

Nou moe!?!
Lindenstraat 1
1015 KV / 020 - 693 63 45

ANTWERPEN

Mekanik strip
St. Jacobsmarkt 73
2000 / 03 - 234 23 47
www.mekanik-strip.be

ARNHEM

Koningstraat 43
6811 DH / 026 - 442 09 09
www.denoormanstrips.nl

ASSEN

Plok. Strips en eh... dinges!
Groningerstraat 71
9401 BJ / 0592 - 31 32 92
www.plok-strips.nl

BRUGGE

Katelijnestraat 42
8000 / 050 - 33 71 12
www.striepclub.be

DELFT

Bul Super
Breestraat 18 - 22
2611 RG / 015 - 212 60 97
www.bulsuper.nl

DEN HAAG

HAAGSE STRIPSHOP
Stille Veerkade 43
2524 BE / 070-3634115
www.haagsestripshop.nl
winkel@haagsestripshop.nl

Aelix strips en comics
Chasséstraat 71
2518 RW / 070 - 365 07 38
www.aelix.nl

Barelli
Zoutmanstraat 80
2518 GT / 070-3653070
www.stripwinkelbarelli.nl

Walk in
Herengracht 13
2511 EG / 070 - 364 63 36
www.walkin.nl

DORDRECHT

STRIPWINKEL SJORS

Scheffersplein 1
3311 EJ / 078 - 614 20 12
www.stripwinkel-sjors.nl

EINDHOVEN

Kleine Berg 33
5611 JS Eindhoven
040 - 24 41 882
www.eppo.nl
superstripspeciaalzaak

ENSCHEDE

De strip-aap
Javastraat 22
7512 ZJ / 053 - 430 52 61
www.stripaap.nl

GEEL

Alfa strip
Stationstraat 125
2440 / 014 - 58 43 80

GENT

Pierke
Frans van Rijhovelaan 312
9000 / 09 - 227 70 86

GOES

Het paard van Troje
Langevorststraat 2
4461 JP / 0113 - 21 46 91
www.paardvantroje.nl

GRONINGEN

Akim
Ulgersmaweg 14
9731 BS
www.akim.nl

HAARLEM

Het Avontuur
Gedempte Oude Gracht 22
2011 GR / 023 - 54 27 124
www.stripzaak.nl

HASSELT

Wonderland
Paardsdemerstraat 17
3500 / 011 - 22 82 00

HOORN

Het gele teken
Grote Oost 35
1621 BR / 0229 - 21 86 23
www.hetgeleteken.nl

INTERNET

COMIC STRIPSHOP
De Internetstripboekhandel
www.comicstripshop.com
info@comicstripshop.com

KAMPEN

De fantast
Burgwalstraat 7
8261 HJ / 038 - 332 03 25
www.de-fantast.nl

KORTRIJK

De boekenwolf
Meensesteenweg 18
8500 / 056 - 35 44 98
www.boekenwolf.be

LEEUWARDEN

De rat
Voorstreek 83
8911 JL / 058 - 215 16 00
derat@kpnplanet.nl

LEIDEN

Dumpie
Nieuwe Rijn 18
2312 JC / 071 - 512 64 04
www.stripwinkeldumpie.nl

LEUVEN

Parijsstraat 16 3000 Leuven
016-22 58 40 info@hbl.be

Gobelijn
Mechelsestraat 35
3000 / 016 - 23 55 86
www.gobelijn.be

MECHELEN

Comic strips
Hoogstraat 11
2800 / 0474 - 49 06 25
www.comic-strips.com

De stripkever
Bruulcenter, Bruul 79
2800 / 015 - 21 76 05
www.stripkever.be

MIDDELBURG

Perron 2
Sint Janstraat 9-c
4331 KA / 0118 - 61 41 84

NIJMEGEN

Señor HERNANDEZ
Houtstraat 59 - 61
6511 JM / 024 - 36 08 181
www.senorhernandez.com

ROTTERDAM

Dick Bos
Burgemeester Baumannlaan 119a
3043 AJ / 010 - 461 31 47
www.stripwinkeldickbos.nl

Donner boeken
Lijnbaan 150
3012 ER / 010 - 413 20 70
www.donner.nl

Yendor
Korte Hoogstraat 16
3011 GL / 010 - 433 17 10
www.yendor.nl

SCHIEDAM

't Centrum
Korte Singelstraat 20a
3112 GB / 010 - 426 25 84

TILBURG

De stripfanaat
NS Plein 10
5014 DA / 013 - 58 00 107
www.stripfanaat.net

TURNHOUT

Tistjen Dop
Paterstraat 96
2300 / 014 - 42 88 29
www.tistjendop.be

UTRECHT

Piet Snot
Vismarkt 3
3511 KR / 030 - 231 84 72
www.pietsnot.nl

Strip en lektuurshop
Oude Gracht 194
3511 NR / 030 - 233 43 57
www.stripart.nl

ZWOLLE

De boekenhalte
Assendorperstraat 103
8012 DH / 038 - 422 10 77
www.boekenhalte.nl

VOORPLAAT

Een origineel omslag van Kristof Spaey.

COLOFON

REDACTIE
Jef Nieuwenhuis, Hans Pols, Hans van Soest en Gerard Zeegers

VORMGEVING & OPMAAK
Sigge Stegeman, Rogier van Neerven en Richard Bos

VASTE MEDEWERKERS
Toon Dohmen, VLERK, Peter de Wit, Mark Horemans en Roel Daenen

DIT KEER WERKTEN MEE
Kristof Spaey, Jan Vriends, Rienk Tychon, Silvio van der Loo, Mat Schifferstein, Jérôme Jouvray

DRUK & AFWERKING
Drukkerij Wilco – Amersfoort

DISTRIBUTIE
Pinceel Stripverspreiding Leuven (B), Van Ditmar Amsterdam (NL)

ABONNEMENTEN
Een abonnement is mogelijk voor één jaar (€ 15,–), of voor twee jaar (€ 25,–) en gaat in na storting van het totaalbedrag op Postbank giro 3253937 (NL) of Postgirorekening 000 – 1648o584 (B) t.n.v. Stichting Zet.El te Bilthoven o.v.v. je eigen adres

REDACTIEADRES
Postbus 344, 3720 AH Bilthoven, Nederland

INTERNET
www.zozolala.com
redactie@zozolala.com

OPLAGE
6.500 exemplaren.

ISSN
1382 8630

COPYRIGHT 2009, STICHTING ZET.EL
Overname van artikelen, strips of illustraties enkel in overleg met de uitgever.

Kristof Spaey
gooit alle remmen los

Zopas verscheen *Misschien/Nooit*, een intrigerend dubbelalbum van Kristof Spaey en Marc Legendre. De laatste is een gelouterde stripauteur. Hij werd vorig jaar met Verder als eerste stripauteur ooit genomineerd voor de Libris Literatuurprijs. De jonge Spaey (1982, Leuven) daarentegen is voor veel lezers nog een grote onbekende. Met dit album komt daar beslist verandering in, want *Misschien/Nooit* is een van de beste Nederlandstalige albums van het voorbije jaar. Niet alleen de verrassende verteltechniek, maar zeker ook Spaeys realistische, strakke tekenwerk draagt bij aan de beklemmende sfeer van deze urban thriller. *ZozoLala* greep Kristof Spaey tussen een resem signeersessies door bij zijn lurven in zijn thuisstad Leuven.

door Roel Daenen

Je hebt dezer dagen erg veel signeersessies.
„Het is erg fijn om reacties te zien en te horen van het publiek op je werk. Wanneer ik kom signeren, loopt het altijd wel goed met de verkoop. Het is trouwens nodig om dit soort dingen te doen bij zo'n kleine uitgave. Je hebt niet zo veel andere promotiemogelijkheden en je richt je toch al op zo'n kleine markt... Signeren helpt zeker om mijn werk onder de aandacht te brengen. En je komt ook eens buiten, in plaats van steeds op je kamertje eenzaam te zitten tekenen."

Je hebt het in je dankwoord over 'een jongensdroom die in vervulling gaat'.
„Dat slaat op de samenwerking met Marc! Ik was als kind een groot fan van *Sam*, de reeks die hij samen met Jan Bosschaert maakte. Ik denk dat ik tien, elf jaar was toen ik het las. Ik herinner me nog zeer levendig het moment dat ik, gezeten naast mijn boekenrek en met *De Kikkerpoel* op schoot, dacht: 'Goh, stel je voor dat ik later een boek zou kunnen maken met Marc Legendre!' Intussen zijn we dik vijftien jaar verder en voilà. Het is eigenlijk zeer eenvoudig in zijn werk gegaan. Eén mailtje en een postpakketje met mijn strips naar zijn huis op de Canarische eilanden en het was geregeld." *(lacht)*

Hoe verliep die samenwerking op afstand?
„We hebben ongeveer een jaar samen aan het scenario gewerkt. Marc had na mijn mailtje gezegd dat hij wou samenwerken, hoe, dat maakte weinig uit. Hij wilde me begeleiden bij het schrijven, of zelf een verhaal schrijven. Ik zag het niet zitten om alleen een reeds uitgewerkt scenario te tekenen, ik wilde zelf ook wat in de melk te brokkelen hebben. Ik wist in het begin vooral wat ik niet wilde, en minder goed wat ik wél wilde. Ik wist dat ik wilde werken met een *voice over*, en met een 'subjectief standpunt' – iets wat in elk van de drie boeken terugkomt. Elk boek vertelt het zelfde verhaal maar telkens vanuit een ander perspectief. Zo kijk je in *Misschien* heel de tijd mee met Laura en zie je de gebeurtenissen door haar ogen. In *Nooit* is dat haar tegenspeler Egon. Objectiviteit bestaat eigenlijk niet – dat besef heeft me altijd sterk gefascineerd. Ik ben zelf nogal introvert en op mezelf. Door op te groeien merk je dan bij andere mensen dat die soms een totaal ander wereldbeeld hebben. Er bestaat niet zoiets als dé realiteit. Iedereen heeft een eigen, subjectieve kijk op de wereld. Door het verhaal vanuit drie standpunten te vertelen in drie afzonderlijke boeken, wordt de lezer daar vanzelf mee geconfronteerd. Die verteltechniek betrekt de lezer veel meer bij het verhaal.
Het is fascinerend hoe je al lezend, wat je leest voor waar aanneemt. Als je eenmaal vijf pagina's op streek bent in een album, is alles wat daar op je afkomt 'echt'. In Nooit zetten we alles wat de lezer tot dan toe voor waar aannam volledig, ook letterlijk, op z'n kop. Het is hetzelfde verhaal, maar anders. Op dat moment besef je als lezer dat niets is wat het lijkt en ga je vragen stellen, zaken herlezen en letten op nuances die je eerst niet had opgemerkt.
En het leuke is: in deel drie wordt het nog veel heavier! *(lacht)* Je denkt als lezer na deel twee dat je weet hoe het verhaal in elkaar zit, maar dat is absoluut niet het geval."

Je hebt een voorkeur voor complexe, dikwijls vrouwelijke personages.
„Ik heb inderdaad een voorliefde voor psychologische verhalen. En ik gebruik graag vrouwelijke hoofdpersonages, dat is ook waar. Dat is omdat ik qua verhalen een zeer brede smaak

heb. Ik kan zowel autobiografische dingen, als sciencefiction en alles daar tussenin goed vinden. Ik zoek naar personages die authentiek overkomen en naar verhalen die iets vertellen over – dat klinkt wat zwaar, maar toch – de wereld. *(grijnst)* Ik lees bijvoorbeeld niet graag strips over een man die een draak moet verslaan. Maar ik lees dat wel graag als zo'n beeld gebruikt wordt als metafoor voor alledaagse dingen. En vrouwelijke personages, tja, die zijn sowieso veel leuker om te tekenen. Daarnaast stop ik altijd veel van mezelf in mijn hoofdpersonages. Als dat dan een man zou zijn, zou ik er te dicht opzitten. Met vrouwelijke hoofdpersonages creëer ik vanzelf al wat afstand. Vermits ik ook met die psychologische laag werk. Dat wordt meer van een vrouw geaccepteerd dan van een man. Bij een vrouwelijk personage kun je dat veel meer tonen. Mannelijke hoofdpersonages kunnen dat natuurlijk ook voelen, maar zullen allicht geneigd zijn om het veel meer voor zich te houden. Bovendien vind ik dat er al te veel mannelijke personages in strips rondlopen. Er zijn veel te weinig goeie vrouwelijke personages. Strips worden gemaakt door mannen voor mannen. Vrouwen lopen er vaak slechts bij als decor.
Als je zo lang aan een boek werkt, in dit geval zo'n vier jaar, dan leef je écht met je personages mee. Dat worden dan echte mensen. Dat is een heel intense ervaring. Je voelt je echt betrokken bij je personages. En het is dan toch fijn als er minstens één sympathiek, lief meisje bij is." *(lacht)*

In Misschien/Nooit refereer je zichtbaar aan Watchmen. Is Alan Moore een van je inspiratoren?

„*Watchmen* is niet mijn favoriete boek van Alan Moore, het staat zelfs redelijk laag op mijn lijstje. Verhaaltechnisch hangt dat boek aan elkaar van de geweldige vondsten. Maar qua verhaal spreekt het mij minder aan. Het zijn vooral de trucs die hij gebruikt, zoals de beeldovergangen, de tekst die contrasteert met het beeld, het werken met die tekstbijlages, die een ongelooflijk realistisch wereldbeeld oproepen. Ik ben veel meer fan van *V voor vendetta*, of *Promethea*. Ik heb altijd meer op gehad met Frank Miller dan met Alan Moore. Bij Moore heb ik altijd het gevoel gehad dat het vanuit het hoofd is gemaakt, en Miller vanuit de onderbuik. In de strips van Moore zit zo veel literaire bagage, dat er vanzelf een afstand ontstaat tussen de lezer en het werk. *V for vendetta* is Moores meest emotionele boek. De hoofdpersoon is vanzelfsprekend zeer koel, maar het meisje kun je echt meevoelen. Die pijn! Die scène waar ze in die isoleercel opgesloten zit, is echt afschuwelijk. Dat zijn boeken waar je zelf iets bij voelt. Mijn grootste inspirator is Brian Michael Bendis, die op zijn beurt geïnspireerd is door Frank Miller en theater- en filmschrijver David Mamet. Hij staat vooral bekend om zijn uiterst realistische dialogen. Bendis speelt heel veel met verhaalstructuren en verteltechnieken. Mijn allereerste stripje ooit was overigens een eigen versie van *Goldfish*, een kort verhaal van Bendis. Ik zat toen in het laatste jaar van de middelbare school en ik heb daar toen met toestemming van Bendis een dertien pagina's tellend strip van gemaakt die laaiend enthousiast onthaald werd in de klas!" *(lacht)*

schets voor Hoop

Je bedankt in je voorwoord mensen die model hebben gestaan.

„Ik probeer elk boek een eigen stijl mee te geven. Bij *Façade* werkte ik redelijk veel naar foto's, en ook bij *Misschien/Nooit* heb ik dat gedaan. Ik ben niet van plan om dat bij elk project opnieuw te doen. Maar toen we het scenario uitwerkten, merkte ik dat het vroeg om een heel realistische invalshoek en tekenstijl. Ik word ook heel erg geïnspireerd door film. Zelf een film maken interesseert mij niet, omdat daar te veel dingen bij komen kijken die ik minder interessant vind, zoals de muziek of de geluidsband. Alles wat ik apprecieer aan film, kan ik ook doen in strips. Denk aan découpage, camerastandpunten, belichting en acteren. Met modellen kun je precies hetzelfde doen als in een film, zoals de standpunten zoeken. Maar het blijft wel een tekening. Mijn werk bestaat niet uit overgetrokken foto's. Het is geenszins mijn bedoeling om het er fotografisch te laten uitzien. En elk van de drie delen heeft ook zijn eigen sfeer. In Misschien maak je kennis met Laura, die heel open en wat naïef is. In dat album heb ik daarom veel leeg gelaten, weinig zwart gebruikt, en de prenten zijn ook grotendeels binnen de kaders gehouden. Heel af en toe laat ik eens een kaderrand vallen, wat nog zeer braaf is eigenlijk. Deel 2 vertelt Egons standpunt en da's een heel harde gast. Daarom

schets voor Façade

heb ik in dat album veel schaduw en zwart gebruikt, ook als achtergrondkleur van de pagina's –wat de perspectiefwisseling nog versterkt. En ook met de kaders heb ik meer geëxperimenteerd. Al heb ik me nog ingehouden. In deel 3 gaan pas echt alle remmen los."

Hoe ben je op de titels gekomen?

„Ik heb een voorkeur voor korte titels: *Misschien*, *Nooit*, *Ooit*, *Façade*, *Hoop*. De werktitel waarmee Marc kwam aanzetten, luidde *De hondenwacht*. Maar dat was om tekst te hebben op de titelpagina. Pas toen we met deel 1 klaar waren, is de huidige titel vanzelf gekomen. En die lag eigenlijk wel voor de hand, omdat Laura heel vaak 'misschien' als eerste woord gebruikt.

schets voor Hoop

Ik vind dat een heel mooi woord, wat ook dat onzekere gevoel goed samenvat. Toen kwamen de twee andere titels eigenlijk vanzelf. Voor een optimaal effect, lees je deel 1 en 2 ook best na elkaar. Het zou minder effect hebben als het twee aparte boeken waren geworden die met een tussenpoos waren uitgegeven. We wilden het onderscheid in vertelperspectief ook visueel benadrukken. Onze uitgever is toen met het idee gekomen om beide albums in één band uit te brengen en het boek ook letterlijk om te draaien voor deel 2."

Hoe is je carrière eigenlijk begonnen?

„Vanaf mijn achttiende werd ik zeer actief met striptekenen. Mijn werk stuurde ik naar een groepje striptekenaars in binnen- en buitenland: Amerikanen, Belgen en ook Nederlanders. Het voordeel was dat de strips die ik toen maakte, meestal in het Engels waren, zoals *Goldfish*. Ik kreeg zowel positieve als negatieve dingen te horen over mijn werk. Dat heeft me enorm geholpen. Als er één iemand iets negatiefs zegt, of als verschillende mensen je hetzelfde zeggen, weet je zeker dat het niet goed is. Het omgekeerde is natuurlijk ook waar. Ik stelde mezelf ook altijd ten doel om beetje bij beetje beter te worden. Om een strip te maken, moet je eigenlijk ongelooflijk veel dingen kunnen: je moet kunnen schrijven en tekenen en ook tegelijkertijd cameraman, lichtman, monteur, geluidsman, decorontwerper en noem maar op zijn! Maar je kunt onmogelijk alles meteen vanaf het begin. Bij *Goldfish* wilde ik nog vooral leren een verhaal visueel duidelijk in beeld te brengen. Anatomie en perspectief, dat was ondergeschikt. Ik wou gewoon dat verhaal goed vertellen. En zo ook voor het volgende verhaal: daar wou ik vooral aandacht hebben voor de anatomie. Perspectief en zo, daar hield ik me niet mee bezig.

Hoop was mijn eerste, grote uitdaging: een tekstloos verhaal vertellen en zo nog scherper focussen op de verhaallijn. Ook wou ik echt werk maken van de decors en werkte ik voor het eerst met grijstinten. Bij *Façade* ging ik weer een stapje verder en besteedde ik extra aandacht aan de dialogen en probeerde ik ook meer fotografisch te werken. Misschien voelt dan ook als mijn eerste, volwaardige strip. Alles wat ik daarvoor heb gemaakt, was in zekere zin een vingeroefening. Maar ik heb die boekjes nog steeds heel graag, hoor."

Kun je van je strips leven?

„Nee, dat lukt voorlopig nog niet. Ik ben voltijds grafisch ontwerper en strips doe ik ernaast. Maar het wordt te zwaar om alles te combineren. Afgelopen jaar heb ik al een tijdje vrij genomen om deel 2 af te kunnen ronden en vanaf nu werk ik nog maar halve dagen als ontwerper, anders lukt het niet om mijn werk met strips te combineren. Het laatste deel zal me toch zo'n negen maanden kosten. Het scenario ligt klaar en na de signeersessies voor *Misschien/Nooit*, eind december, begin januari begin ik eraan. Het is gewoon nodig om er iets naast te doen. Toch zolang ik voor de Nederlandstalige markt werk."

Je noemt Steven Dupré 'je mentor'. Leg eens uit.

„Hij heeft me vanaf het begin erg gesteund. Hij was een van die tekenaars naar wie ik mijn werk heb gestuurd. En van de meesten kreeg ik erg weinig commentaar. Soms drie zinnetjes, soms tien. Van Steven heb ik een analyse gekregen van vijf pagina's, waarin hij prentje voor prentje uitlegde wat hij goed vond, en wat minder goed. Hij heeft me toen in één brief dingen geleerd, waar ik anders vijf jaar over had gedaan. Steven is dat blijven doen en ik heb eigenlijk enorm, enorm veel aan hem te danken. En ik keek ook erg naar hem op vroeger. *Sarah en Robin* was – naast *Sam* – een van mijn favoriete reeksen. Het gaf me veel vertrouwen, dat iemand als Steven zich de moeite troostte om mijn werk te lezen en er commentaar op te geven. Hij heeft al die jaren ellenlange brieven geschreven en mails. Onlangs, bij de boekpresentatie van *Misschien/Nooit*, heb ik hem een exemplaar meegegeven. Ik zei hem dat ik heel benieuwd was wat hij ervan vond. Later kreeg ik een mailtje. Dat kwam er in het kort op neer: 'Ik ben heel fier op u en die lange analyses, dat zit er nu niet meer in, omdat ik denk dat dit niet meer nodig is.' Dat was wel erg mooi." ☒

Hoop: Spaeys debuutalbum maakt hij met David Safier. Het is een tekstloos verhaal in zwart-wit over een stripteasedanseres die verliefd wordt op haar overbuurman, een kunstenaar. Ook nadat ze een ander trouwt, kan ze hem niet vergeten.

Façade: Tweeluik met kortverhalen, waarvan eentje op een scenario van Steven Dupré. Beide gaan over sterke vrouwen die hun leven in eigen handen nemen. Het album ademt de sfeer van een film noir en sleepte – terecht – zeer lovende kritieken in de wacht.

Misschien/Nooit: In *Misschien* maak je kennis met Laura Dupin, een onzekere maar knappe jongedame die de grote stad intrekt. Algauw komt ze terecht in een web van intriges en leugens. In het tweede deel van deze trilogie, *Nooit*, wisselt Spaey het perspectief en moet je het boek – letterlijk – omdraaien. Zo ontdek je als lezer dat het prille, amoureuze verhaal – gezien door Laura's ogen – helemaal niet zo rooskleurig is. Volgend jaar verschijnt *Ooit*, het derde en laatste deel.

Webstek Kristof Spaey (met trailer van *Misschien/Nooit*): http://users.telenet.be/kristofspaey

Jan Vriends: URBAN COWBOY OP DE FIETS

In de mêlee van bezoekers aan de Kunststripbeurs in Utrecht is *ZozoLala* op zoek naar Jan Vriends. Navraag bij een onbeheerd rondlopend lid van het Lamelos-collectief biedt uitkomst. „Het is een lange man met een western-outfit. Daarginds ergens moet hij lopen." De aanwijzingen helpen wonderwel. Bij een soort verrijdbare uitstalkast treffen we de gezochte stripmaker aan. Vriends draagt inderdaad gepaste kleding: zwarte broek en een zwart vest op een wit overhemd. Cowboy Jan prijst zijn laatste album *Cowboy John* aan. Hoog tijd voor een nadere kennismaking.

door Jef Nieuwenhuis

Zoals meer stripmakers, is Jan Vriends van meerdere markten thuis. Omdat van het maken van strips maar weinig schoorstenen kunnen roken, is dat ook vaak bittere noodzaak. Vriends verdient zijn brood tevens als illustrator en muzikant.
De stripcarrière van Jan Vriends startte in 1994 in het jongerenblad *Webber* met verschillende bijdragen. In 1997 leidde dat tot de albumpublicatie *De avonturen van Lex*. Daarnaast tekende hij voor het kinderblad *Zo zit dat* en werkt Vriends al weer vele jaren voor met meisjesblad *Tina*, wat in 2006 opnieuw tot een albumuitgave leidde.
„Na de havo heb ik een half jaar op de kunstacademie in Breda gezeten. Daar leerde ik dat ik het zelf moest uitzoeken. Vanaf mijn negentiende kreeg ik met regelmaat betaald voor mijn illustraties en op mijn twintigste ben ik officieel voor mezelf begonnen. Volgend jaar ben ik twintig jaar zelfstandig. *Webber* was de eerste grote opdrachtgever waarvoor ik met regelmaat werk leverde. Voor mij is dat het moment vanaf wanneer ik mezelf professioneel stripmaker vond. *Webber* was destijds een jonge club mensen. De hoofdredacteur had niks met strips. Een jongen van de marketing kende mij en wist dat ik strips tekende. Ik werd uitgenodigd en het klikte."

Bij het hard core-strippubliek werd Vriends echter pas meer bekend door de publicatie van de strip *JanJaap* in *Zone* 5300. In het blad vielen zijn bijdragen op door de soepele lijnvoering en het primaire kleurgebruik die je eerder zou verwachten bij een kinderstrip, maar wonderwel paste bij de onderwerpen die hij aansneed. De Vlaamse kwaliteitsuitgeverij

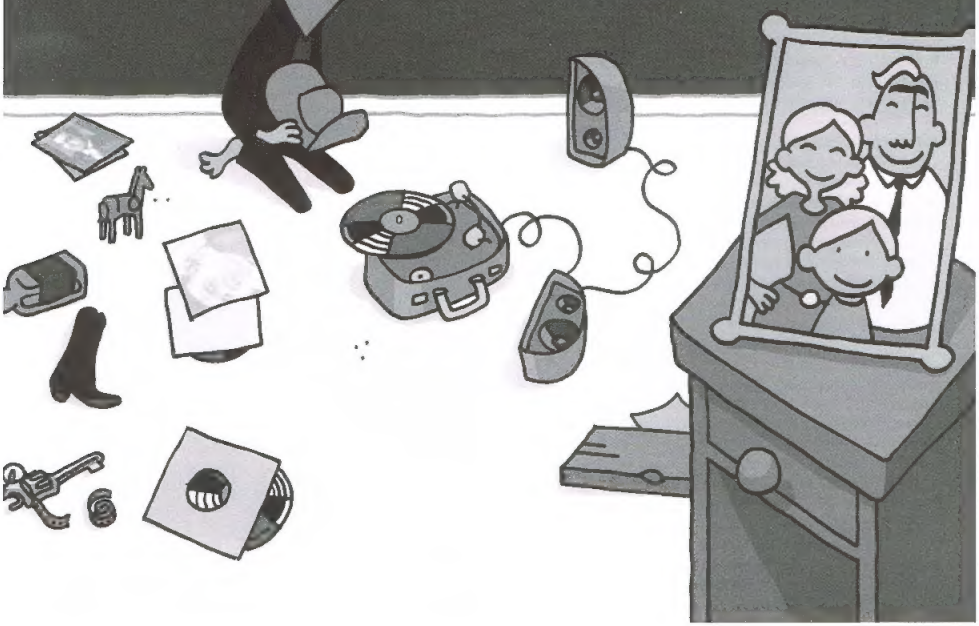

Bries zag er aanleiding in om de verhalen te bundelen in het album *Labyrint/De pianist*. In *ZozoLala* werd het album positief gerecenseerd, maar vond de criticus van dienst dat meer diepgang de strip ten goede zou zijn gekomen.

En nu ligt dan *Cowboy John* in de stripwinkel. Ditmaal is de uitgave niet verzorgd door Bries, maar door *Zone 5300*, dat de strip *Cowboy John* een eerste podium bood.
„Ik bekijk per boek bij welke uitgever het werk het beste past. Daar is een auteur vrij in. *Zone 5300* kwam met het idee van een album over *Cowboy John* en wilde daar het begin van een albumreeks van maken. Ik was daar zeer vereerd door. Met nieuw *JanJaap*-materiaal zal ik natuurlijk eerst weer bij Bries aankloppen. Maar op dit moment heb ik nog niet voldoende voor een nieuw album."

Cowboy John is een Engelstalige man in een Nederlandstalige stad. De strip is een spin-off en gebaseerd op een karakter uit de JanJaap-verhalen. Cowboy John leeft in een fantasiewereld waarin de stedelijke omgeving is veranderd in het Wilde Westen. Zijn fiets is een paard. Alleen de veelvuldig bezochten kroegen blijven kroegen. Praktisch alle tekst van de stadscowboy bestaat uit citaten uit de klassieke literatuur en popcultuur. In de stroken in *Zone 5300* lijkt *Cowboy John* door de bedrieglijk lichte vormgeving een redelijk doorsnee gagstrip. In het album wordt echter duidelijk dat de episodegrappen een schrijnend bestaan van de hoofdpersoon verhullen. De diepgang lijkt niet alleen het gevolg van de bundeling van de aparte stroken, maar ook van het feit dat de strip voor het album flink is bewerkt en uitgebreid.

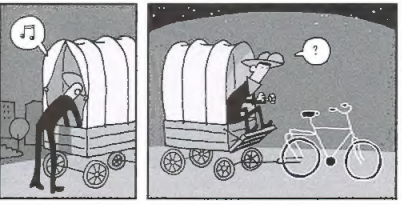

„De extra stroken zitten vooral aan het einde. Zij ronden het verhaal af. Een aantal stroken tekende ik omdat ik de subplot met de *aliens* pas veel later heb bedacht. Een aantal scènes vond ik zó leuk, dat ik ze wat meer ruimte heb willen geven. De droomscènes en het fragment met the Village People zijn daar voorbeelden van. Het verhaal van Cowboy John zoals het nu in het album wordt verteld, zat al vanaf het begin in grote lijnen in mijn hoofd. In *Zone* nummer 3 uit 2006 wordt bijvoorbeeld de ware identiteit van Cowboy John al prijsgegeven. Met dit album wilde ik dat verhaal afronden."

Zelf ziet Jan Vriends niet zo veel verschil in diepgang tussen de publicaties in *Zone 5300* en het album. „Omdat ik het gegeven dat John een ander leven heeft gehad voordat hij Cowboy werd, al in 2006 in het blad uit de doeken gedaan, kennen de lezers van het tijdschrift zijn 'geheim' al een tijdje. Met de extra stroken heb ik het Cowboy John-verhaal vooral willen afronden. Hij wordt erkend om wat hij is. Dat *alien*-plot vond ik gewoon grappig, Ik heb niet het idee dat die uitbreiding het verhaal 'diepgang' geeft."

Door de onderwerpen en de naamgeving van de personages in de verhalen van JanJaap en Cowboy John is het verleidelijk om autobiografische aspecten in de strips van Vriends te vermoeden. „Ja, dat klopt wel. In mijn strips blijf ik dicht bij mezelf of mijn omgeving. Door eigen ervaringen en gebeurtenissen, of die van naasten te transformeren naar de wereld van Janjaap (of John) kan ik dingen een plek geven. Om een ander voorbeeld te geven: voor het tijdschrift *Tina* teken ik de meidenstrip *Roos*. Mijn vrouw en ik hebben vier dochters. De scenario's voor *Roos* liggen thuis voor het oprapen. Haar ouders lijken sprekend op die van mij. We zijn nu opnieuw in verwachting, hoofdpersonage Roos zal daarom in de loop van volgend jaar ook een broertje of zusje krijgen."

Hoewel het album hoofdzakelijk in de kenmerkende 'simpele lijn' is getekend, zijn de tekentechnische terzijdes nadrukkelijk en effectief aanwezig. De stroken worden onderbroken door platen die deels getekend en deels geverfd zijn. Af en toe past Vriends bovendien op effectieve wijze een stijlbreuk toe.
„In de *JanJaap*-strips gebruik ik ook al verschillende stijlen voor verschillende werkelijkheden. Het verhaaltje bijvoorbeeld waarin John het meisje versiert, speelt zich af in de gedachte van JanJaap en John. Het uiterlijk van de cowboy komt niet overeen met dat van John zoals ik hem verder teken. De echte John heeft geen blond haar. Daarom heb ik in dat geval het fragment een plaats bij de extra's achter in het album gegeven en niet in het lopende verhaal zelf."

Het album *Cowboy John* heeft een afgerond karakter. Achter in de uitgave zijn zelfs weggelaten fragmenten en 'bloopers' opgenomen. Het zou bijna een one-shot kunnen zijn.
„Een nieuwe *JanJaap*-project zit al heel lang in de koker. Eigenlijk bestaat het uit vier korte verhalen. Het wordt weer een totaal andere manier van vertellen. Maar die vertelwijze past wel erg bij JanJaap en nog meer bij mij. Ik wil er in het voorjaar 2010 mee beginnen. Ik weet nu al dat het heel mooi wordt! *Cowboy John*-stroken maak ik voorlopig niet meer. Zijn verhaal is verteld. Voorlopig is het enkel JanJaap. John zal best weer voorbij kunnen komen, maar dan als bijrol."

Een buitenbeentje in het oeuvre van Jan Vriends is *De man die niks doet/ De man zonder gevoel*. Het album maakt Vriends in 2007 in opdracht van de Chronisch zieken en Gehandicaptenraad. Het boek heeft twee covers en vertelt twee keer hetzelfde verhaal, maar uit verschillende perspectieven. De stripmaker heeft ook het scenario voor zijn rekening genomen. De opdracht kreeg hij via Inklinks, een agentschap voor het inzetten van strips als communicatiemiddel voor instellingen en bedrijven.
„Toen ik er bij betrokken raakte, werkte al iemand aan een script, maar dat lukte niet zo goed. Ziekten en handicaps zijn erg gevoelige en zware onderwerpen. Toen heb ik voorgesteld dat ik zelf een (liefdes-)verhaal zou schrijven en dat zij dan de karakters maar willekeurig een handicap moesten geven. Daarna ben ik het gaan uitwerken en tekenen. Ik vond het een fijne opdracht, vooral omdat ik helemaal vrij werd gelaten in het vertellen van het verhaal. Bovendien betaalde het goed, wat ook niet onbelangrijk is voor een zelfstandig ondernemer. Ik werk wel vaker lang aan één project. Zo heb ik deze maand in opdracht een voorlichtingsboekje van 32-pagina's geschreven en getekend. Voor volgend jaar staat een project gepland waar ik twee maanden mijn handen vol aan heb." ◙

Y: the Last Man

Tussen platte comics en literaire strips in

Onlangs verscheen bij uitgeverij De Vliegende Hollander het eerste deel van de Amerikaanse reeks *Y: the Last Man*. Daarmee is de Nederlandstalige stripwereld een nieuw soort strip rijker, dat zich het beste laat vergelijken met tv-series als *Lost*, *Six Feet Under* en *The Soprano's*. Series met een lang uitgesponnen verhaallijn die is opgebouwd rond één sterk uitgangspunt en met veel aandacht voor de – zonder uitzondering – kleurrijke personages. *Y: the Last Man* is typisch een strip uit het fonds van uitgeverij Vertigo. Deze imprint van de Amerikaanse uitgeverij DC Comics startte in 1993 met series die het midden hielden tussen *comics* en *graphic novels*. Het bleek de aftrap van een stroming die in belangrijke mate heeft bijgedragen aan de opmars van de strip in de Verenigde Staten.

door Sigge Stegeman

Het idee achter *Y: the Last Man* is intrigerend. Op een willekeurige dag sterven overal op aarde alle mannen. Op één na. Deze man, Yorick genaamd, wordt daarmee op slag de meest gewilde persoon ooit. Ook in de ogen van ongeveer elke geheime dienst die nog operationeel is. Om maar niet te spreken van alle genootschappen, sektes en organisaties die in zijn bestaan een bevestiging dan wel een ontkenning zien van hun gelijk. Het leidt tot een klopjacht. Eerst door de Verenigde Staten, maar al snel wereldwijd. Intussen probeert Yorick de juiste partij te kiezen om mee samen te werken, zijn hoofd op zijn schouders te houden en zijn spoorloos verdwenen vriendin trouw te blijven.

Alles bij elkaar telt de serie tien delen en vormt zo een verhaal van een slordige 1.300 pagina's. Dat is veel, maar nergens bekruipt je het gevoel dat het uitgangspunt van de strip te veel wordt uitgemolken. De charme van *Y* komt in belangrijke mate voort uit het plezier waarmee schrijver Brian K. Vaughan de door hemzelf gecreëerde wereld onderzoekt. Hij trapt af met een dilemma – de van mannen ontdane samenleving – om vervolgens de lezer en ongetwijfeld ook zichzelf te verrassen met alle verwachte en vooral onverwachte gevolgen van dien. In een samenleving als de onze, waarin veel beroepen en posities gedomineerd worden door mannen, heeft het sterven van iedereen met een Y-chromosoom grote gevolgen. Vliegtuigen storten neer, energiecentrales komen stil te liggen en de Fortune 500 wordt gereduceerd tot de Fortune 5. Hulp laat op zich wachten, omdat de meeste leidinggevenden die de hulpverlening horen te coördineren inmiddels dood zijn. Om nog maar te zwijgen van de hulpverleners zelf. Vaughan drukt ons op onconventionele wijze met de neus op de feiten. In de loop van het verhaal toont hij een samenleving die zich met horten en stoten probeert te hervatten. Aanvankelijk geldt slechts het recht van de sterkste, maar na verloop van tijd ontstaat een nieuwe maatschappelijke structuur, met haar eigen normen en rituelen. En dankzij het feit dat Vaughan Yorick en zijn beschermelingen van hot naar her stuurt, krijgen we het hele proces in geuren en kleuren te zien.

Interactie tussen personages is in *Y* van groot belang. Brian K. Vaughan weet niet alleen een degelijk plot in elkaar te timmeren, maar blijkt ook zeer vaardig in het schrijven van dialogen. Een gezelschap van onwaarschijnlijke helden (een geheim agent en een geneticus, een boeienkoning en zijn kapucijnaapje) reist gedwongen samen door een ontwrichte samenleving. Dat biedt volop mogelijkheden om de menselijke psyche bloot te leggen en een breed spectrum aan emoties en karaktertrekken te etaleren. Vaughan laat weinig kansen onbenut en zorgt temidden van alle ernst voor de broodnodige ontlading met rijkelijk rondgestrooide one-liners. Dat maakt van *Y: the Last Man* heerlijk leesvoer.

Die aanpak toont overigens een kenmerkend verschil met Europese strips. De Frans-Belgische traditie wil dat een doorsnee strip een lengte heeft van 40 tot 56 pagina's. Daarbinnen moet een verhaal of episode zijn afgerond, aangezien een eventueel volgend deel minimaal een klein jaar op zich laat wachten. Een strip als *Y* verschijnt in de Verenigde Staten eerst in losse comics van 20 tot 24 pagina's

ALS HET DARBY'S WAREN GEWEEST, ZOU DAT MENS ONS NU AAN EEN BORDEEL VERKOPEN.
CHEEP CAW
NEE, ZE ZOUDEN ALLEEN MIJ ETEN HEBBEN GEGEVEN. JOU HADDEN ZE GEBARBECUED.

IK... IK ZOU HIER NIET EENS MOETEN ZIJN. IK WOU 'N PAAR FOTO'S UIT KURTS KANTOOR HALEN. FOTO'S VAN DE JONGENS EN...
JEZUS, IK SCHRIJF KOOKBOEKEN...

per maand, om daarna gebundeld te worden tot boeken van een 120 tot 240 pagina's per deel. Dat maakt een afgeronde verhaallijn per episode een stuk minder noodzakelijk. Een simpele *cliffhanger* volstaat. Auteurs passen daarom niet hun verhaal aan aan het aantal pagina's, maar het aantal pagina's aan het verhaal. Dat leidt tot een andere manier van vertellen, met een trager verloop van de tijd en meer ruimte voor dialoog en karakterontwikkeling.

DC Vertigo

Bij de titels van Vertigo wordt die ruimte ook zeer zeker benut. Het is kenmerkend voor het fonds van deze uitgeverij dat het tekenwerk vrijwel altijd in dienst staat van de verhalen. *Y: the Last Man* vormt daarop geen uitzondering. De tekeningen van *Y*, gemaakt door Pia Guerra (schets) en José Marzan Jr. (inkt), zijn verdienstelijk, maar zeker niet grensverleggend. Ze vertellen het verhaal op efficiënte wijze, zonder noemenswaardige tekortkomingen of extra's. Guerra en Marzan Jr. maken gebruik van dikke penseellijnen en weinig detail. Dat levert een wat vlak ogend resultaat op, waar ze diepte aan toevoegen met behulp van stevig aangezette schaduwpartijen. Het gemis van een *wow*-factor wordt gecompenseerd met goede timing, camerawerk en mimiek. Daarmee ondersteunen ze het verhaal en weten ze het tekenwerk als nog boven de middelmaat te tillen.

Die nadruk op de verhalen – met veelal fantastische thema's – heeft Vertigo geen windeieren gelegd. De uitgeverij wist hiermee een nichemarkt aan te boren. Al snel na haar ontstaan in 1993 werd de naam Vertigo een soort keurmerk voor kwaliteit en trok het een publiek dat voor een opvallend groot deel uit a-typische striplezers bestond. Dat bleek onder meer uit het hoge percentage vrouwelijke lezers. Series als *Fables*, *The Sandman*, *Preacher* maar ook *Y: the Last Man* zouden volgens Vertigo zelfs meer vrouwelijke dan mannelijke lezers kennen. Uitgever Karen Berger, die sinds de oprichting de scepter zwaait, verklaarde het succes ooit als volgt: „Vertigo publiceert verhalen waarin op een andere manier naar de wereld wordt gekeken. Verhalen met een onconventioneel standpunt. In onze boeken dient het onderwerp of de invalshoek om een reactie uit te lokken bij de lezer."

De doorbraak van Vertigo vond plaats in een tijd waarin de Amerikaanse stripmarkt volop in beweging was. Het bewees dat er een publiek was voor strips die het midden hielden tussen de populaire *comics* en de literaire *graphic novels*. Dat was een belangrijke stimulans voor andere uitgeverijen om ook de nek uit te steken. Tegenwoordig is het striplandschap in de Verenigde Staten zeer gevarieerd. De hokjesgeest van weleer heeft plaatsgemaakt voor een gemêleerd aanbod door zowel grote als kleine uitgeverijen. De invloed van de maxi-series van Vertigo is misschien nog het meest letterlijk terug te vinden bij uitgeverijen als Dark Horse, Image, Oni Press en Wildstorm (net als Vertigo een imprint van DC Comics).

In landen als Frankrijk en Duitsland heeft de uitgave van een aantal grote Vertigo-titels gezorgd voor een herwaardering van Amerikaanse comics. Het succes in die landen voedt de hoop dat ook het Nederlandse publiek voor de bijl zal gaan. Maar ook dat dit publiek, net als in de Verenigde Staten buiten het traditionele strippubliek kan worden gevonden. Wil dat werkelijk van de grond komen dan zullen er natuurlijk meer titels moeten worden uitgebracht dan enkel *Y: the Last Man*. Komend jaar zal De Vliegende Hollander nog beginnen aan *Sin City*, *Hellboy* en *Fables* en komt uitgeverij Silvester met *The Walking Dead* en *Criminal*. Stuk voor stuk uitstekende series waarbij met name de laatste drie de potentie hebben een breed publiek aan te spreken. Het is duidelijk dat met meer dan vijftien jaar achterstand, de uitgeverijen de kwaliteit voor het oprapen hebben. ■

Op de site van DC Comics, het moederbedrijf van Vertigo, is een Engelstalige preview van de eerste 32 pagina's te downloaden van *Y: the Last Man*: http://www.dccomics.com/media/excerpts/1736_1.pdf.

IS... IS DIT JE WERK?
RAAR MAAR WAAR. ER LIGT NOG STEEDS EEN MASSA VRIJGEZELLE KERELS THUIS OF OP KANTOOR WEG TE ROTTEN.
IEDEREEN IS BANG VOOR ZIEKTEN EN ZO, DUS GEEFT HET CDC ME EEN BLIK VOEDSEL VOOR ELK LIJK DAT IK INLEVER. ANDER WERK KON IK NIET VINDEN...
WAARDELOOS, HÈ? IK STOND ONDER CONTRACT BIJ EEN MODELLENBUREAU EN NU BEN IK VERDOMME VIJFIJNIGVROUW.
HET ERGSTE IS DAT IK DRIE MILLE AAN M'N BORSTEN HEB GESPENDEERD, VLAK VOOR DE PLEURIS UITBRAK. WIE ZIT ER NOG TE WACHTEN OP DIE TIETEN VAN ONS?
WAT... WAT DOE JE MET DIE LIJKEN?

DE YANKEES KOMEN ER AAN!

Tot voor kort waren vertaalde Amerikaanse uitgaven schaars. Het handjevol superhelden en graphic novels dat ons land wist te bereiken was altijd een magere afspiegeling van het totale aanbod. Bovendien viel het hele aanbod van populaire titels, ergens tussen comic en graphic novel, volledig buiten de boot. Dat hiaat lijkt komend jaar ingevuld te gaan worden. Er staan een behoorlijk aantal populaire Amerikaanse titels te verschijnen. Waarom heeft dat toch zo lang geduurd?

door Sigge Stegeman

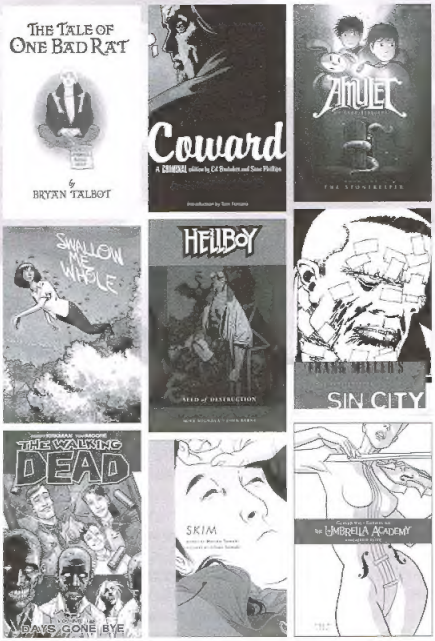

Mat Schifferstein draait al een behoorlijke tijd mee in het Nederlandse stripwereldje. Als schrijver van recensies en artikelen voor *Stripschrift* en *ZozoLala*, als vertaler en redacteur en ook als uitgever. Voor zijn eigen uitgeverij Sherpa, maar tot voor kort ook voor Oog&Blik. Schifferstein heeft altijd oog gehad voor de Engelstalige markt, zoals onlangs weer bleek met de Sherpa uitgave van het *Conan*-verhaal *Rode spijkers*. Heeft hij misschien een verklaring voor het gebrek aan interesse voor Amerikaanse titels?

„Ik denk dat het belangrijk is om je te realiseren dat uitgevers ook maar mensen zijn. Net als ieder ander zijn ze niet in staat om alles te lezen. Bovendien willen ze ook niet alles lezen. Ook uitgevers hebben een eigen smaak en laten die smaak een rol spelen bij het maken van hun keuzes. Nou is het zo dat de belangrijkste uitgeverijen die in Nederland en Vlaanderen actief zijn, van oudsher gevestigd waren in Wallonië en Frankijk. Die richten zich dus in eerste instantie op Frankrijk. Amerika werd door hen altijd min of meer vergeten."

Daar komt nog iets bij. Veel Nederlandse en Vlaamse jongeren lezen makkelijk Engels. Wij kopen net zo graag onvertaalde import als vertaalde uitgaves, zo redeneren veel uitgevers, en dat maakt het moeilijk concureren. Schifferstein: „Vroeger bestond de Amerikaanse markt vooral uit superheldencomics. Die werden in vertaalde vorm uitgegeven in Nederland. Eerst door Hip comics, later door Juniorpress. Maar met de toename van Amerikaanse import bleek dat veel lezers liever de oorspronkelijke Engelstalige uitgaves lazen. Daardoor stortte de markt in. Het enige dat nog interessant was om te vertalen, waren de uitgaven die door het comics lezende publiek over het hoofd werden gezien. Lange tijd was daar echter niet zo veel van te vinden en dat maakte de Amerikaanse markt inderdaad lastig."

Rienk Tychon, uitgever bij De Vliegende Hollander, denkt daar duidelijk anders over. „Ik heb zelf lange tijd gewerkt voor Luitingh-Sijthoff. Aanvankelijk alleen als redacteur, later ook als uitgever. Eerlijk gezegd heb ik nooit zo geloofd in het idee dat Engelstalige strips alleen maar zouden verkopen in hun oorspronkelijke taal. Er is een groot publiek dat geen Engelse boeken leest. Bovendien staat er op dit moment een hele nieuwe generatie op die de strip net ontdekt en die die boeken net zo lief in het Nederlands leest." Een grote groep striplezers is bereid om Engelstalige strips te lezen, maar er blijft altijd een groep over waarvoor dat niet geldt. Niet iedereen beheerst het Engels immers voldoende om een Engelstalig (strip)boek voor zijn of haar plezier te kunnen lezen. Velen ervaren het simpelweg als te moeilijk, of te vermoeiend. Daarbij komt nog dat veel stripliefhebbers zich om budgetaire dan wel principiële redenen beperken tot Nederlandstalige strips. Zodoende houden ze grip op hun uitgaven en behoudt de verzameling cohesie. Voor die mensen zijn vertaalde Amerikaanse titels wel degelijk interessant.

Zo goed als Tychon hierover heeft nagedacht, zo intuïtief werkt Silvio van der Loo. Van der Loo is eigenaar van zowel stripwinkel Silvester als uitgeverij Silvester. Vorig jaar begon hij tot ieders verrassing met een Nederlandse vertaling van de negendelige serie *Bone* (Jeff Smith). „*Bone* is een strip die ik zelf altijd met veel plezier heb gelezen. Ik vond het leuk om die

in het Silvester fonds op te nemen. Dat het een van oorsprong Amerikaanse strip is, heeft daarbij geen rol gespeeld. Ik heb me eerlijk gezegd nooit afgevraagd of dat een probleem kon opleveren." Die houding tekent de manier waarop Van der Loo te werk gaat. „Het is onmogelijk om alles te lezen. Daarom werk ik samen met een aantal mensen die mij op de hoogte houden van interessante uitgaven in het buitenland. Zo kom ik aan titels uit alle windstreken. Afgelopen jaar hebben we een aantal Duitstalige albums uitgebracht zoals *Cash* en *Hector Umbra*. Zojuist is het Portugese *Rimpels* verschenen. Komend jaar komen daar boeken bij uit onder andere Italië en de Verenigde Staten natuurlijk. Binnenkort beginnen we onder andere met de uitgave van *The Walking Dead*. Dat was overigens een tip die uit de winkel kwam. Een uitstekende graadmeter van wat er leeft bij het publiek en daarmee een belangrijke bron van informatie."

In de onbevangen houding van Van der Loo, met kwaliteit als leidraad, kan ook Mat Schifferstein zich vinden. Hij bespeurt bij literaire uitgevers die zich op dit moment aan strips wagen een soortgelijke aanpak, maar om een geheel eigen reden. „Literaire uitgevers die op dit moment met strips beginnen, hebben weinig kennis van de stripmarkt en maken andere keuzes dan de traditionele stripuitgevers. Aangezien ze vaak al banden hebben met Amerikaanse uitgeverijen, is het voor hun vanzelfsprekend om zich op die markt te richten. Al was het maar omdat ze daar al een voet tussen de deur hebben. Weet dat uitgeverijen nukkig kunnen zijn. Vooral de grote en dat geldt aan beide kanten van de oceaan. Voor een klein taalgebied als het onze kan het moeilijk zijn om de rechten te bemachtigen voor een uitgave. De oplages zijn relatief laag, zodat uitgevers soms niet eens de moeite nemen om je verzoek te beantwoorden." Daar komt bij dat zich in de afgelopen vijftien jaar een enorm aanbod heeft gevormd. En dat is goed nieuws voor alle partijen. Schifferstein: „In de Verenigde Staten heeft de strip zich vanaf begin jaren '90 sterk ontwikkeld. De strip kwam in boekwinkels terecht, de aandacht steeg en het werd makkelijker om er je brood mee te verdienen. Dat moedigde veel nieuw talent aan. De breedte, kwaliteit en omvang van het aanbod zijn sindsdien enorm gestegen. Dat maakt dat de keuze bijzonder groot is geworden."

Inmiddels zijn de eerste Amerikaanse uitgaven van De Vliegende Hollander en Silvester een feit. Én een succes. *Bone* zal naar verwachting uiteindelijk op 4.000 verkochte exemplaren per deel uitkomen. *Watchmen* zit op dit moment rond de 10.000 exemplaren. Dat zijn indrukwekkende cijfers. Zeker gezien het feit dat de onvertaalde versies van beide strips al behoorlijk hadden verkocht. Dat zet het adagium dat vertaalde Engelstalige strips geen kans maken in de Lage Landen stevig op de tocht. Rienk Tychon gaat er prat op dat dat niet louter aan de kwaliteit van het gebodene ligt. „De Vliegende Hollander wil elke titel met een gerichte campagne promoten. Daarom kiezen we liefst titels uit met duidelijke marketing mogelijkheden. *Watchmen* is daar een goed voorbeeld van. Dat album heeft veel profijt gehad van alle aandacht rond de verfilming. We willen onze boeken ook graag via meerdere kanalen aanbieden en niet alleen via de stripwinkels. *Logicomix* bijvoorbeeld was mede zo n groot succes dankzij de verkoop via de Volkskrant. In de toekomst zouden we ook graag een plekje veroveren in de boekwinkels. We zijn in gesprek met de Nederlandse boekhandelketen Selexyz, die heeft plannen om in al zijn filialen een minimale ruimte te reserveren voor strips. Wij zouden daar graag bij staan."

Over boekwinkels als verkooppunt voor strips is al veel gezegd. Jean Marc van Tol, bekend van *Fokke & Sukke* maar ook eigenaar van uitgeverij Catullus, is daar een uitgesproken voorstander van. Het is dé kans om een groter publiek te bereiken. Een publiek bovendien, dat hopelijk meer genegen is om literaire strips te kopen. Vandaar dat vooral uitgevers van literaire strips hopen dat deze voorzichtig ingezette trend doorzet. Zo ook Sherpa. Mat Schifferstein: „In Amerika zijn strips al zo'n vijftien jaar verkrijgbaar in boekwinkels. Ook in Frankrijk en meer recentelijk Duitsland is dat inmiddels gemeengoed. Die toename in zichtbaarheid en verkrijgbaarheid zorgt niet alleen voor meer omzet, maar ook voor meer status Dat zorgt weer voor een breder maatschappelijk draagvlak en een toename van financiële steun. Op die manier kunnen stripmakers een inkomen verdienen met hun werk. En dat is broodnodig, want alleen op die manier kunnen we voorkomen dat talent overstapt naar andere disciplines." ⊠

In het verschiet

Uitgeverij Silvester gaat natuurlijk door met *Bone* (Jeff Smith) en zal de serie afronden met vertalingen van *Rose* (met Charles Vess) en *Stupid, Stupid Rat Tails*. Er doen overigens geruchten de ronde dat Jeff Smith de broertjes Bone heeft afgestoft voor een nieuwe reeks. Ook die staat op de verlanglijst van Silvester. Een titel die enigszins aan *Bone* doet denken is *Amulet* (Kazu Kibuishi). Een strip over twee kinderen die terecht komen in een onderaardse wereld. Klassiekers komen er ook, in de vorm van *The Complete Peanuts*, *The Complete Garfield* en *Mutts*. Iets heel anders is *Criminal* (Sean Philips en Ed Brubaker). Meesterlijk geschreven misdaadverhalen die allemaal losjes met elkaar verbonden zijn. Tensiotte waagt Silvester zich met *The Walking Dead* (Robert Kirkman en Tony Moore) aan een nieuwe langlopende serie. Geen zombiepulp, maar een psychologische thriller in een soort na-de-bom setting

Ook De Vliegende Hollander heeft behoorlijk wat in het verschiet. Het eerste deel van *Y: the Last Man* is in november uitgebracht en zou – net als alle andere series – in een tempo van één deel per vier maanden moeten verschijnen. Zo'n zelfde soort maxi-serie is *Fables*, verhalen met sprookjesfiguren in de hoofdrollen. Waar ze zelf zeer enthousiast over zijn is *Hellboy*. Komend jaar met de stripbeurs in Breda zal maker Mike Mignola aanwezig zijn als eregast. Als *Hellboy* aanslaat, dan zullen ook spin-offs als *B.P.R.D.*, *Abe Sapiens* en *Lobster Johnson* worden vertaald. Van Alan Moore mogen we na het succes van *Watchmen* ook meer werk verwachten. Als eerste verschijnt *V voor Vendetta*. Halverwege 2010 zal een begin gemaakt worden met *From Hell* in drie delen. Ook geen kleine jongen is Frank Miller. Van hem verschijnt *Sin City*, bekend van de film. Naast al deze bewezen klassiekers is er ook ruimte voor nieuw werk. *The Umbrella Academy* (Gerard Way en Gabriel Bá), over een onwaarschijnlijke groep genetisch gemanipuleerde superhelden-tegen-wil-en-dank. Literaire titels kunnen we ook nog verwachten. *A.D.: New Orleans after the Deluge* gaat over de ellende die de orkaan Katrina achterliet. Het aangrijpende en autobiografische *Stitches* (David Small) vertelt het verhaal van een veertienjarige jongen die na een operatie tot zijn verbazing zijn stem kwijt is. Van Britse origine is het indrukwekkende *Het verhaal van een slechte rat* (Bryan Talbot). Een beklemmend verhaal over incest.

Ook Sherpa wist twee bijzonder fraaie, Amerikaanse titels te bemachtigen. Reeds aangekondigd was *Verzwelg me!* (Nathan Powell), over twee pubers die moeite hebben grip te houden op de werkelijkheid. Daar komt nu ook *Skim* (Mariko & Jillian Tamaki) bij. Ook dat handelt over pubers met groeipijnen en houdt het midden tussen *Wet Moon* (Ross Campbell) en *Ghost World* (Daniel Clowes).

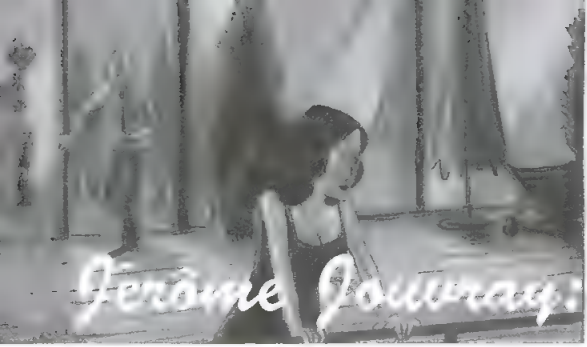

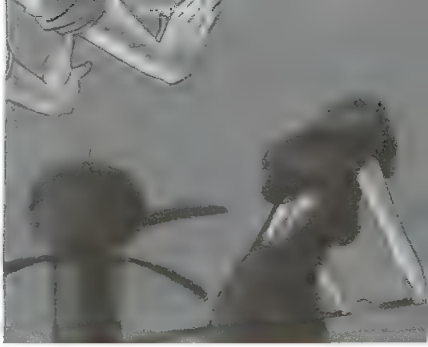

Zonder goed verhaal is elke strip waardeloos

In studio KCS Production te Lyon werkt de 36-jarige stripmaker Jérôme Jouvray gestaag aan een indrukwekkende stapel strips. Tot dusver was hij hier vooral bekend van zijn humoristische westernstrip *Lincoln* die hij samen met zijn broer Olivier en zijn vrouw Anne-Claire maakt. Inmiddels is ook het eerste deel vertaald van *Vreemde liefde*, een vrolijke allegorie op de Koude Oorlog. Jérome heeft de studio samen met zijn broer en – toen nog – verloofde opgericht. Inmiddels zitten ze er met zijn tienen.

„Werken in een atelier inspireert me," vertelt hij. „Bij ons op de studio aarzelt niemand om even bij de ander over de schouder mee te kijken om te zeggen wat hij van diens werk vindt. Dat vind ik erg prettig. Als ik de hele dag maar een beetje in mijn eentje zou zitten koekeloeren, kwam er niks uit mijn handen."

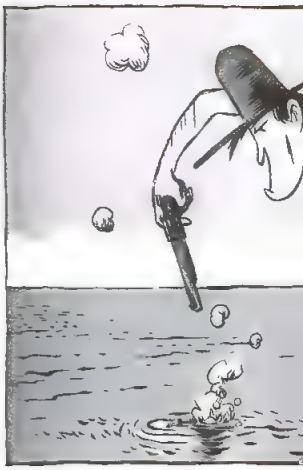

Linco n

Is het niet vervelend dat je vrouw en je broer de hele dag op je lip te zitten?

„Nee hoor, dat gaat best. Weliswaar kleurt mijn vrouw mijn strips in, maar toch werken we helemaal niet zo veel samen We hebben allebei onze eigen projecten waar we aan werken. In de loop der jaren hebben we een manier van werken gevonden waarbij ieder de nodige vrijheid heeft om zijn eigen dingen te doen. Een mooi evenwicht. En wat mijn broer betreft, met wie ik *Lincoln* maak: we hebben de zelfde opleiding gevolgd, de zelfde achtergrond, wat maakt dat we het altijd erg snel eens zijn over de aanpak van een bepaalde scène, de indeling van een pagina of een grap in het verhaal. Dat levert dus weinig discussie op."

Hoe is de samenwerking met je broer ontstaan?

„Ik had al drie albums op mijn naam staan, toen hij een keer met me mee ging naar een stripfestival. We hadden samen gewerkt aan een kort animatiefilmpje voor internet en dat zouden we daar presenteren. Op de terugweg bleek hij enorm enthousiast geworden van alle ontmoetingen die hij er had gehad met andere stripmakers. Hij wilde het ook eens proberen. Dat resulteerde in het scenario voor het eerste deel van *Lincoln* Hij liet het me lezen om te weten wat ik er van vond. Het was niet zijn bedoeling dat ik ermee aan de haal zou gaan. Maar dat deed ik wel, want ik vond het geweldig. En mijn uitgever ook en zo zijn we samen begonnen aan de reeks."

Waarom ben jij ooit strips gaan maken?
„Ik wilde het al heel lang, eigenlijk al sinds ik een kleine jongen was. Ik ben ook studies gaan volgen waarmee ik later als tekenaar mijn brood kon verdienen. Olivier daarentegen heeft tal van andere beroepen uitgeoefend: fotograaf, organisator van autoraces, ontwerper van internetpagina's. Schrijver is zijn meest recente keuze. Hij heeft er veel lol in en volgens mij heeft hij hiermee eindelijk zijn draai gevonden."

Lazen jullie veel strips thuis?
„Nou en of. En mijn vader ook, dus dat hielp nogal. Mijn lievelingsstrips in die tijd waren *Johan en Pierewiet*, *Robbedoes*, dat soort werk. Later, toen ik op de middelbare school zat, ontdekte ik het werk van Bilal, *De duistere steden* en *Het land van Langvergeten*. Toen ik die strips voor een meer volwassen publiek las, wist ik zeker dat dit was wat ik later wilde worden: stripauteur."

Waar heb je je vrouw ontmoet?
„We kennen elkaar al sinds we jong zijn. We komen allebei uit Lyon en hebben allebei zes jaar in Straatsburg een grafische opleiding gevolgd. Ik heb me daar gespecialiseerd in kinderillustraties. Anne-Claire en ik hebben samen met een vriend ons afstudeerproject gemaakt. Toen we terug kwamen in Lyon, hebben we samen met Olivier de studio opgericht. Dat afstudeerproject heb ik later overigens nog uitgewerkt tot een album bij uitgeverij Delcourt: *Toile Cirée (Wasdoek*, red.), mijn debuut."

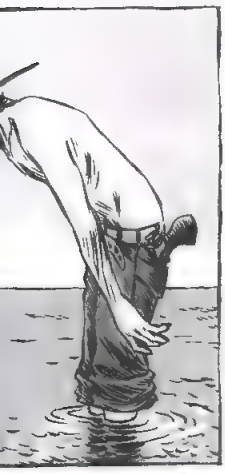

Waarom hebben jullie met Lincoln een zoveelste western gemaakt?
„Dat zou je eigenlijk aan mijn broer moeten vragen, maar ik weet dat hij dol is op de spaghettiwesterns van Sergio Leone, de strips van *Blueberry* en de muziek van Eddy Mitchell. Lincoln is natuurlijk een nogal ongeloofwaardig verhaal. Een relaas als dat van een man die God ontmoet en onsterfelijk wordt, is beter te vertellen als je het in een clichématige setting zet, zoals de Verenigde Staten aan het begin van de vorige eeuw. Dat maakt het voor de lezer makkelijker de meer fantastische kant van het verhaal te accepteren."

Hoe is Vreemde liefde ontstaan?
„Ik kende Stéphane Presle al omdat we samen hebben gewerkt aan een animatiefilmpje. Hij liet me eens een paar van zijn verhalen lezen en die bevielen me. Ik vroeg hem voorzichtig of we misschien ooit eens iets samen zouden kunnen gaan doen. Enkele weken later kwam hij al aanzetten met een lang, meeslepend scenario, genoeg voor driehonderd tot vierhonderd pagina's strip..."

Schrijf je niet liever je eigen scenario's?
„Oh dat komt wel, geleidelijk dan. Ik heb zelf al een paar korte verhaaltjes gemaakt en ik ben voorbereidingen aan het treffen voor een soloalbum. Maar dat is voor later."

Vertel!
„Ik ben met meerdere nieuwe projecten bezig. Voor dat soloalbum ben ik nog aan het puzzelen met het scenario. Het gaat over een groepje onervaren jagers. Maar ik ben ook al begonnen aan een one-shot voor uitgeverij Futuropolis, ook samen met Stéphane Presle. Een realistisch drama dat zich afspeelt op het

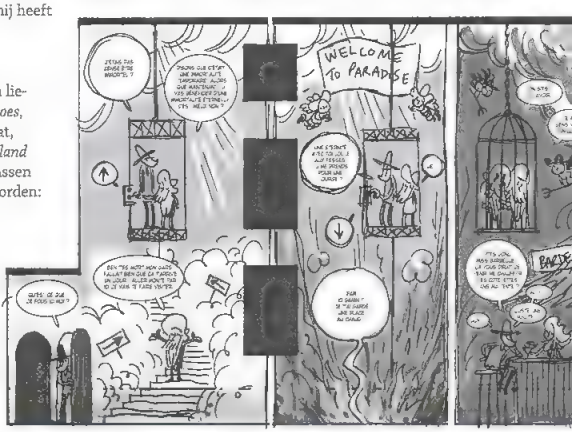

ontwerp voor een strip met Brusse

eiland Réunion, waar Stéphane oorspronkelijk vandaan komt. En met mijn broer ben ik iets nieuws aan het voorbereiden voor uitgeverij Le Lombard. En ik moet het slot nog tekenen van *Vreemde liefde*. En daarnaast heb ik nog allerlei andere, kleinere projecten op stapel staan die ik moet afronden. De komende jaren ben ik volgens mij redelijk druk bezet."

Je productie is hoog. Hoe snel teken je?
„Dat ligt eraan. Gemiddeld teken ik twee dagen aan een pagina, soms volstaat een enkele dag. Dat ligt aan het aantal plaatjes."

In Frankrijk is een aantal jaar geleden een nieuwe generatie tekenaars opgestaan die zich onderscheiden door hun wat losse, soms wat krasserige tekenstijl, zoals Sfar, Blain en Larcenet. Hun tekeningen lijken in één keer op het papier gezet, net zoals de jouwe. Voel je je met hen verwant?
„Ja toch wel, ook al heb ik de laatste tijd de neiging een steeds realistischer tekenstijl te hanteren. En soms blader ik wel eens door mijn albums en vind ik dat sommige plaatjes zo zouden kunnen worden ingedeeld in de klare lijnschool. Maar ik ben vooral liefhebber van sterk opgebouwde tekeningen die zo snel uit de losse pols lijken te zijn neergezet. Ik kan met enorm veel bewondering kijken naar het werk van Nicolas de Crécy, Blutch of Blain. Van Sfars tekeningen ben ik weer wat minder geporteerd."

Photographe

Zowel in Vreemde liefde als in Lincoln is de hoofdpersoon uiterst cynisch. Vanwaar die voorliefde?

„Niet dat ik per se wil dat mijn personages altijd zo zijn hoor, maar wat me zo bevalt aan deze figuren is dat ze voortdurend mokken om de gevolgen van hun eigen handelen. Zij doen wat ze doen vaak uit minder edele motieven. Ik ben dol op verhalen over mensen die niet alleen heel erg slecht zijn maar zeker ook niet heel aardig. Ik ben dol op benepen persoontjes, gluiperds, bangeriken, lafbekken die geen scrupules kennen. Natuurlijk laat je dergelijke figuren in je verhaal als tegenwicht ook iets aardigs doen voor anderen, zodat het verhaal een leuke wending krijgt en de lezer zich eenvoudiger met het personage kan identificeren. Het is immers minder makkelijk een verhaal uit te lezen als de hoofd persoon alleen maar puur slecht is. Wat de figuur Lincoln betreft, lijkt hij alleen qua uiterlijk wat op mij. Ik heb ook van die fronsende wenkbrauwen."

Vreemde liefde

Vreemde liefde is ook een politiek pamflet. Waarom hebben jullie ervoor gekozen dat verhaal in een verzonnen wereld te plaatsen?

„Domweg om het ons makkelijker te maken te kunnen spelen met gebeurtenissen die niet in het echt zijn gebeurd. Iedereen die *Vreemde liefde* leest, ziet dat het verhaal eigenlijk gaat over de voormalige Sovjet Unie en de Verenigde Staten, over John F. Kennedy en Marilyn Monroe, maar we wilden ons laten meeslepen door de personages en hen allerlei onrealistische dingen laten beleven die niet zouden hebben gekund in een meer realistische setting. *Vreemde liefde* is een fabel, een grotesk en fantasierijk avonturenverhaal. Doordat we er allerlei elementen in stoppen die appelleren aan echte gebeurtenissen en personages, proberen we een wat surrealistische sfeer op te roepen. En door een eigen universum te bedenken, is het werk voor mij als tekenaar ook veel leuker. Ik kan me helemaal uitleven op de decors en de voertuigen."

In Nederland hebben we nogal eens het idee dat Frankrijk en paradijs is voor striptekenaars. De markt is groter, een beginnende stripmaker heeft er meer kansen. Maar tegelijk is de concurrentie met al die duizenden andere stripmakers er ongetwijfeld enorm, is het niet?

„Tja, een paradijs zou ik het niet meteen noemen. Het grote verschil met jullie is natuurlijk wel dat er bij ons veel meer stripuitgevers zijn die altijd op zoek zijn naar nieuwe auteurs en albums. Maar dat leidt er ook toe dat er jaarlijks duizenden albums uitkomen, een veelvoud in vergelijking met jullie. De concurrentie is inderdaad enorm. Het is vrij makkelijk om ergens een eerste album gepubliceerd te krijgen, maar een tweede is al een stuk moeilijker. Dat hangt er helemaal vanaf of je debuut een beetje verkocht heeft."

Maar om een inzicht te krijgen: in wat voor een oplage wordt Vreemde liefde in Frankrijk gedrukt? In ons taalgebied worden van dergelijke strips gemiddeld 500 tot 1000 exemplaren afgezet.

„Hmm, ik weet het niet helemaal zeker. Volgens mij worden er van elk deel 4000 stuks gedrukt. Navenant is dat dus niet eens zo heel erg veel meer dan wat er wordt gedrukt voor de veel kleinere Nederlandstalige markt."

Je maakt ook tekenfilms. Vind je dat leuker dan strips maken?

„Beide media liggen behoorlijk dicht bij elkaar. In allebei de gevallen vertel je een verhaal via beelden. Ook de werkwijze verschilt niet zo veel. Bij een tekenfilm heb je enorm veel tekeningen nodig om een beweging weer te geven, terwijl je bij een strip met één tekening kunt volstaan. Bij strips zit daarom de moeilijkheid erin hoe je de juiste beweging, de juiste houding van de personages kunt weergeven in één enkel plaatje zonder dat je de sfeer van het verhaal geweld aandoet. Alles moet kloppen in die ene tekening. Als ik een tekenfilm maak, werk ik het liefst ook met enkele van zulke sterke beelden. De serie tekeningen die er aan vooraf gaat en die er na komt om de beweging mee uit te beelden, maak ik pas later."

Wanneer vind jij een stripalbum geslaagd?

„Wanneer goede, expressieve tekeningen ten dienste staan van een goed verhaal! De tekening moet je een strip binnen trekken, die moet daarom altijd sprekend zijn. Wanneer een lezer een tekening voor het eerst ziet, moet die hem meteen raken, op wat voor manier dan ook. Voor zoiets bestaat geen formule, iedereen heeft een andere smaak. Maar dan nog, als je de lezer eenmaal met je tekeningen bij zijn kladden hebt gegrepen en het verhaal is klote, dan is het album alsnog waardeloos. Een goed scenario kan een album redden als de tekeningen middelmatig zijn, maar mooi tekenwerk kan een album niet redden als het verhaal totaal ruk is. In een goed album is er een ware chemie tussen de tekeningen en het scenario. Er moet een goed evenwicht zijn, als het elkaar aanvult, dan loopt het."

Ben je tevreden met Vreemde liefde?

„Ik ben er super tevreden mee! Ik mag een verhaal in beeld brengen dat ik ronduit geniaal vind. Ik ben nog niet klaar met het laatste deel, maar ik baal er nu al van dat ik er straks mee moet stoppen. Het einde is echt geweldig, geloof me! Stéphane is een kei in het bedenken van goede personages en opmerkelijke ontwikkelingen. De serie is nog niet echt opgepakt door het grote publiek, maar ik ben optimistisch." ☒

PRIJSVRAAG

De Franse titel van *Vreemde liefde* luidt *Lidole dans la bombe*. De Nederlandse vertaling verwijst naar een beroemde humoristische film van Stanley Kubrick die ook over de Koude Oorlog gaat. De hoofdrol werd gespeeld door Peter Sellers. Uitgeverij L stelt vijf exemplaren van het eerste deel van *Vreemde liefde* ter beschikking voor wie antwoord kan geven op de volgende vraag: over welke film hebben we het? Mail het naar redactie@zozolala.com. Onder de inzenders worden de albums verloot. De winnaars krijgen automatisch bericht. Over de uitslag kan niet worden gecorrespondeerd.

Brave maar mooie bijbelverstripping

Het boek Genesis (Robert Crumb) *Uitg. Oog & Blik/De Harmonie/Vrijdag; 208 pl.; zwart-wit; slappe kaft, € 19,90*

Zelden is er zo veel geschreven over een nog niet verschenen stripboek als over *Het boek Genesis* in de versie van Robert Crumb. Sinds hij ongeveer vijf jaar geleden bekend maakte te gaan werken aan een stripversie van Genesis, werd er driftig gespeculeerd over het eindresultaat. Wat zou deze man met zijn reputatie heel laten van dit heilige boek en hoe zou de wereld er op reageren? Je brandt immers in het huidige tijdsgewricht gemakkelijk je handen als je religieus materiaal oppakt.

Inmiddels is het zo ver. *Het boek Genesis* getekend door Crumb ligt in de winkel, een dikke uitgave in zwart-wit met alle hoofdstukken geïllustreerd door de meester. Robert Crumb heeft een arbeidsintensieve prestatie geleverd. Van variaties of interpretatie is geen sprake: Crumb koos er voor om de letterlijke tekst van de Bijbel (altnans, een van de vertalingen er van) te gebruiken en rijk te illustreren. Helemaal zonder problemen gaat dat natuurlijk niet, want hoe beeld je God en de duivel af? Uiteindelijk koos Crumb ervoor om God het min of meer vertrouwde uiterlijk van een oude man met een forse baard te geven. De duivel in de gedaante van een slang die Eva verleidt, zorgde er op het laatste moment nog voor dat wijzigingen in het tekenwerk werden doorgevoerd. Niet uit censuur, maar omdat Crumb niet wilde dat de tekeningen afleidden van de tekst.

In de loop der jaren zijn de bijbel en hoofdstukken daar uit talloze keren verstript, vaak met een evangeliserende doelstelling en daarbij veroorloofden de makers zich bewust talloze vrijheden om daarmee vooral maar hun eigen boodschap te versterken. Een kwalijke praktijk die ook vaak gemeengoed is bij het schrijven van kinderbijbels. Robert Crumb rekent daarmee af door een radicale keuze te maken voor de complete, originele tekst. Wie is opgegroeid met louter verminkte versies van de verhalen uit Genesis over onder meer Adam en Eva, Kain en Abel, en Jozef en zijn broers, zal worden verrast. Voor de Nederlandse versie van Crumbs' Genesis is gekozen voor een vertaling door Nicolaas Matsier. Het is een wonderlijk boek waarin mensen soms handelen op een manier die we nu niet meer begrijpen. Het doet er niet zo veel toe of je wel of niet in God gelooft – dat doet Crumb in ieder geval niet – om van de verhalen te kunnen genieten, want ze vertellen ons universele dingen over hoe mensen met God en met elkaar omgaan. Daarmee verbinden ze mensen uit verschillende tijden en culturen. Robert Crumb heeft de verhalen op een indrukwekkende wijze als illustrator benaderd. En het lijkt erop dat hij daar zelf ook steeds meer genoegen aan heeft beleefd, want naarmate het boek vordert, worden zijn tekeningen steeds mooier en krachtiger. ***Hans Pols***

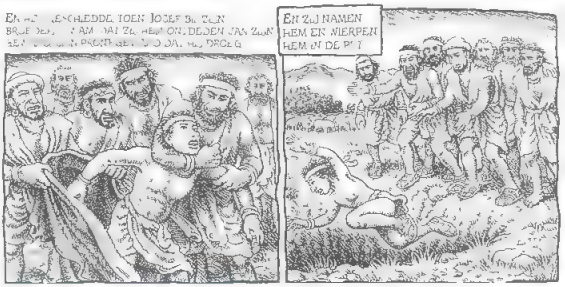

Liefde in tijden van waanzin

Langs duistere wegen (David B.) *Uitg. Oog & Blik / De Bezige Bij; 128 pl., kleur; harde kaft, € 24,90*

Graaf Gabriele D'Annunzio (1863-1938) was zonder twijfel een van de meest kleurrijke schrijvers die de Italiaanse literatuur heeft voortgebracht. Hij was een belangrijke vertegenwoordiger van het hedonisme, een stroming die onder andere flirtte met het gedachtegoed van Friedrich Nietzsche, Arthur Schopenhauer en Richard Wagner over de übermensch. Behalve schrijver was D'Annunzio ook politicus. In 1897 belandde hij in het Italiaanse parlement voor de conservatieven. Later verschoof hij naar extreem links om uiteindelijk fascist te worden.

Tijdens de Eerste Wereldoorlog nam hij dienst in het Italiaanse leger, maar raakte teleurgesteld over het verloop van de oorlog en bezette in september 1919 de Italiaans-Joegoslavische grensplaats Fiume. Daar regeerde hij ruim vijftien maanden en vestigde er een minitaatje dat veel trekken had van het latere fascistische bestuur.

Het is hier in Fiume dat *Langs duistere wegen* zich afspeelt, de nieuwe strip van David B. Als de jonge Lauriano er belandt, heerst de chaos in Fiume. Het is een vrij staat waar vogels van allerlei pluimage zijn beland: de gekke graaf D'Annunzio en zijn dadaïstische vrienden, militairen, dieven en klaplopers. Straatgevechten zijn er aan de orde van de dag. Ook Lauriano leidt er met zijn vrienden het leven van een criminele straatschlemmer, totdat hij een zangeres ontmoet waarop hij halsoverkop verliefd wordt. Hij heeft een passionele affaire, maar ook al loopt hij op een roze wolk, toch kan hij de stofwolken en ellende van de loopgraven niet van zich afschudden. Het spook van de oorlog blijft hem in de persoon van Leone, een omgekomen strijdmakker, achtervolgen.

David B. is bij ons vooral bekend als de auteur van *Vallende ziekte*, een indrukwekkende strip over de ziekte van zijn broer. Maar het autobiografische *Vallende ziekte* is niet echt typerend voor zijn verdere werk. *Langs duistere wegen* is dat veel meer. Veelvuldig keren in zijn avontuurlijke verhalen droombeelden, bovennatuurlijke verschijnselen en surrealistische beelden terug. Dat alles brengt hij in beeld op een decoratieve manier. Hij experimenteert met de bladindeling en de tekenstijl neigt soms naar expressionisme en zelfs abstracte beelden. Hij experimenteert echter zonder dat dit ten koste gaat van de helderheid van de vertelling. Al die elementen zitten ook in *Langs duistere wegen*, maar *Langs duistere wegen* is in de eerste plaats een liefdesverhaal. De bovenste twee stroken van plaat 76 vertellen een van de mooiste en meest tedere liefdesscènes die ooit in een stripverhaal zijn voorgekomen. Het is ook een sleutelscène in het verhaal, waarin David B. zich afvraagt of liefde wel kan bestaan onder zulke vreemde omstandigheden als in het wildweststadje Fiume. Je hoeft het niet eens te zijn met zijn conclusie om met volle teugen te genieten van een van de mooiste strips die hij tot nu toe heeft gemaakt. ***Hans Pols***

Worsteling in balpen en graveerinkt

Net doen alsof is ook liegen (Dominique Goblet) *Uitg. Oog & Blik/De Bezige Bij; 144 pl.; kleur; € 19,90*

Dominique Goblet is met Thierry van Hasselt, Vincent Fortemps en Denis Deprez één van de belangrijkste vertegenwoordigers van de Franstalige Brusselse avantgarde die zich in de jaren '90 formeerde rond het stripatelier van de kunstacademie St. Lucas en de groep Frigoproduction, het latere uitgevershuis Frémok. Aanvankelijk geschoold als schilder, stortte ze zich na haar kennismaking met deze mensen op de strip, daarbij bewust de grenzen van het medium verkennend. Na een kennismaking met J.C. Menu begon zij ook voor L'association te werken. In haar schilderijen zijn stripinvloeden te ontdekken en in haar strips experimenteert ze met grafische technieken. Al vanaf haar eerste verhalen vermengt ze die experimenten met autobiografische elementen en het Brusselse volksleven van haar familie. *Net doen alsof is ook liegen* (oorspronkelijk uit 2007) is de meest geslaagde synthese van al haar invloeden en wordt algemeen beschouwd als haar meesterwerk. Het is nu terecht ook verkrijgbaar in een Nederlandse vertaling

Net doen alsof is ook liegen is het autobiografische verhaal van een vrouw die worstelt met haar vader, een brandweerman die de wereld wil redden, maar intussen niet ziet wat er in zijn eigen huis gebeurt. Dominique wordt herhaaldelijk mishandeld door haar moeder. Op latere leeftijd worsteit ze met haar gevoelens voor haar vader, die ze enerzijds zijn houding verwijt, zijn egoisme en zijn drankzucht, maar waar ze anderzijds van is blijven houden. Daardoor is ze ook geremd geraakt in haar eigen relaties met mannen. Wanneer haar vader in het ziekenhuis terecht komt, zoekt ze hem op en probeert met hem in het reine te komen.

Goblet trekt alle registers open in een verhaal dat als boek gelezen kan worden, maar waarvan de pagina's ook aan een wand bewonderd kunnen worden, zoals deze zomer te constateren was op de tentoonstelling *Het Belgisch stripverhaal, een kruisbestuiving*. In het eerste deel experimenteert ze vooral met letters om de beelden kracht bij te zetten. In het lange tweede hoofdstuk geeft ze haar worsteling met de gevoelens voor haar ouders herhaaldelijk weer in expressionistische, in balpen en graveerinkt uitgewerkte beelden. Als ze zich tenslotte met haar gevoelens verzoent, neemt kleur een belangrijkere plaats in op de platen. Door die afwisseling van stijlen en technieken, kunnen de afzonderlijke platen ook als autonome kunstwerken worden bekeken. Het boek is een genot om door te bladeren. Tegelijk is het geen onleesbare verzameling kunstzinnige flarden van een verhaal geworden. Ook al kost het de lezer wel enige inspanning om haar te volgen in *Net doen alsof is ook liegen* weet Goblet consequent de lijn van haar verhaal vast te houden en daarmee de aandacht van de lezer. ***Hans Pols***

Teng wekt afgekeurd scenario tot leven

De telescoop (Paul Teng & Jean van Hamme) *Uitg. Casterman; 82 pl.; kleur; harde kaft; € 14,75*

Niet alles wat succesvol is Jean van Hamme aanraakt, verandert in goud. Zo schreef hij alweer vele jaren geleden een script voor een tv-film, waarin vijf vrienden op leeftijd zich het hoofd op hol laten brengen door een jonge vrouw. Het script werd afgewezen. Van Hamme werkte het om tot een boek, maar ook dat werd geen groot succes. Drie keer is scheepsrecht, moet hij gedacht hebben. Want de man achter megasuccessen als *Thorgal*, *XIII* en *Largo Winch* besloot het om te werken tot een stripscenario.

De telescoop beschrijft hoe de vijf vrienden, eenmaal 60 geworden, balen van hun vergooide leventjes. Het leven heeft hen bij lange na niet gebracht wat ze ervan gehoopt hadden. Allemaal hadden ze ooit mooie dromen, maar Julien is geen dichter geworden, Charles geen casanova, Marcello geen chef-kok, Louis geen groot acteur en René geen geweldig politieman. Maar dan laat Jo – de jonge overbuur vrouw van Julien die ze begluren door diens sterrenkijker – hen weer dromen van een tweede jeugd. Ze nemen gevijven de plaats in van haar rijke minnaar. En als ze Jo niet meer kunnen onderhouden, besluiten ze die ex minnaar een poot uit te draaien.

De telescoop is een standaard Van Hamme-scenario: mooie jonge vrouw, wat actie, financiele malversaties en overvolle tekstballonnen om al het geschuif met kredietverstrekkingen, vastgoedtransacties en 'effecten aan toonder' te kunnen uitleggen aan de lezer. Het is allemaal niet bijster origineel.

Dat *De telescoop* toch een verrassend leuk boek is geworden, is dan ook helemaal de verdienste van tekenaar Paul Teng. Waar de statische tekeningen van Philippe Francq in *Largo Winch* in combinatie met de scenario's van Van Hamme nogal eens leiden tot onleesbare albums, daar weet Teng met zijn soepele tekenpen de personages echt tot leven te wekken. Tengs realistische tekenstijl is warm en zwierig. Daar komt bij dat zijn werk beter tot zijn recht komt op het iets grotere bladformaat waarop *De telescoop* is uitgebracht dan bijvoorbeeld in zijn vorige reeks *De oneven orde*. Doordat hij de gezichtsuitdrukkingen net iets karikaturaler aanzet, staren zijn koppen niet zomaar van de pagina af zoals bij veel andere realistische tekenaars. Zijn poppetjes leven 'echt' Je voelt mee met de deceptues van de vijf oudjes. Je voelt mee met de pret wanneer ze zich weer voor even jong voelen. Dat maakt dat je *De telescoop* met een glim ach uitleest. ***Hans van Soest***

Wordt Ivory Pearl een nieuwe James Bond?

De prinses van het bloed 1 (Cabanes & Manchette) *Uitg. Dupuis; 80 pl.; kleur; harde kaft, € 15,50*

Tekenaar Max Cabanes en thrillerschrijver Jean-Patrick Manchette (1942-1995) zijn geen onbekenden voor stripliefhebbers. Cabanes produceert al jarenlang smaakvolle strips die balanceren tussen mainstream- en auteursstrips. Van Manchette werden al eerder verhalen verstript door Tardi (onlangs nog *Kleine west coast blues*). Omdat dit tweeluik verschijnt in de verantwoorde Vrije Vlucht-reeks, lijken alle voorwaarden te zijn vervuld voor een fijne leeservaring.

Het verhaal begint noga. bloederig met een vrijwel tekstloze sequentie vol explosies. Een stelletje huurmoordenaars (ze zijn uitgerust met pistolen met geluiddempers) bezoekt een afgelegen huisje om een klus uit te voeren. De operatie m slukt en een man en een jong meisje weten te ontsnappen. Na deze spetterende proloog maken we een sprong van zes jaar vooruit in de tijd naar 1956. De aantrekkelijke, avontuurlijk ingestelde fotografe Ivory Pearl bezoekt Robert Messenger, een Britse officier die zich tijdens de Tweede Wereldoorlog over haar heeft ontfermd. Messenger, die zo lijkt te zijn weggelopen uit een *Blake en Mortimer*-verhaal, speelt nu een schimmige rol in de wereld van geheime diensten. Hij zegt dat Pearl moet onderduiken en dat ze dit het beste kan doen in Cuba (dat zich aan de vooravond van de revolutie bevindt). Tijdens haar verblijf in de Cubaanse rumboe maakt Pearl kennis met een man en een pubermeisje die zich hebben terug getrokken uit de maatschappij. De rest van het verhaal wordt beheerst door de vraag: zijn het de twee uit de proloog? Het meisje, dat een dochter bleek te zijn van een belangrijke wapenhandelaar, heeft in elk geval net zulke opvallende krullen.

Tot zover de rode lijn van het verhaal dat werkelijk propvo. zit met subplotten. De wereld van spionage tijdens de Koude Oorlog (er wordt zelfs rechtstreeks verwezen naar Ian Fleming), wapenhandel, revolutie, moordaanslagen enzovoort, is dan ook behoorlijk ingewikkeld. Je vraagt je tijdens het lezen af of het wel verstandig was zo'n complex verhaal in een tweeluik te proppen. Ondanks de grote informatiedichtheid wordt het verhaal goed opgebouwd en wordt *De prinses van het bloed* almaar spannender tot de finale cliffhanger, waarmee dit eerste deel afsluit. Dat Cabanes goed kan tekenen wisten we al, maar het valt op dat zijn stijl meer en meer op die van Hermann begint te lijken. Na dit veelbelovende eerste deel kijk je uit naar het einde. Stiekem hoop je dat Cabanes er nog een paar verhalen aan vastplakt, zodat Ivory Pearl kan uitgroeien tot een vrouwelijke James Bond. De pakkende naam heeft ze in elk geval al mee. ***Gerard Zeegers***

Ontknoping van een meesterlijke mangareeks

Monster 18: Apocalyptisch tafereel (Naoki Urasawa) *Uitg. Kana; 272 p.; zwart-wit; pocket; € 7,50*

In dit blad hebben wij al vaker de loftrompet gestoken over het werk van mangaka Naoki Urasawa. Zoals in *ZozoLala 166* over zijn fantastische nieuwe reeks *Pluto*, waarvan net het eerste deel is vertaald. Of over de helaas onregelmatig vertaalde reeks *20th Century boys*. Weinig stripmakers zijn in staat om zo veel spanning in hun werk te leggen als deze bijna vijftigjarige Japanner. In zijn vaderland is Urasawa een absolute grootheid, wiens manga's met miljoenen tegelijk over de toonbank gaan. Hier begon uitgeverij Kana drie jaar geleden met de vertaling van een van zijn bekendste series: de psychologische thriller *Monster*. Met het achttiende deel is dit 4500 pagina's tel ende epos nu tot een einde gekomen. Hulde aan Kana dat het al die tijd strak elke twee maanden een nieuw deel uitbracht.

Voor wie zich nog nooit aan de reeks gewaagd heeft vanwege de lengte, of omdat manga niet zijn ding is: je hebt ongelijk! *Monster* is met afstand een van de beste strips ooit gemaakt. Het is geen stereotiepe manga met veel seks en geweld, maar een 4500 pagina's lange, pulserende spanningkweker. De tekeningen zijn sober en expressief. Maar tevens sfeervol door de aandacht die Urasawa besteedt aan de decors.

Het verhaal speelt zich af in Europa in het hier en nu. Hoofdpersoon is de Japanse hersenchirurg Kenzo Tenma die in deel 1 een keuze moet maken tussen twee patiënten waarvan hij er maar één het leven kan redden. Hij kiest voor een klein kind met een kogel in zijn hoofd. Later blijkt dat kind, Johann, een massamoordenaar geworden en Tenma voelt zich schuldig: hij heeft dit monster immers in staat gesteld te overleven. Wat volgt is een speurtocht van Tenma naar Johann, van de politie naar Tenma die wordt verdacht van de moorden en van de lezer naar de drijfveren van het monster.

Die drijfveren en de achtergrond van Johann worden in de opeenvolgende delen stukje bij beetje duidelijk. In dit laatste deel breidt Urasawa er op intelligente manier een einde aan door Tenma nog een keer de keus te geven waar hij in het eerste deel voor stond.

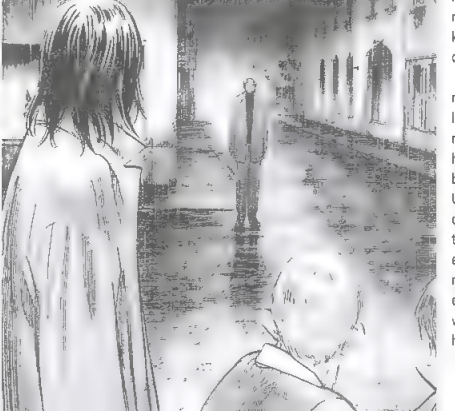

De rode lijn in het verhaal is snel verteld, maar *Monster* is een bont mozaïek van verhaallijnen en personages die allemaal op zoek zijn naar iets: geluk, erkenning, liefde, vergetelheid, geborgenheid, hoop, verlossing. Al die bijfiguren worden op een knappe manier door Urasawa tot leven gewekt. Nergens heeft hij daar ellenlange dialogen voor nodig. Alles vertelt hij met razende vaart in korte scènes die elkaar snel afwisselen. *Monster* verveelt geen moment. Het ontroert, het zet aan het denken en bovenal – verhoogt het de hartslag. Een weer ga-lo ze strip die iedereen gelezen moet hebben. ***Hans van Soest***

Zeker Lezen

Echte liefde overwint alles

Sin City (reeks van 7 bundels) (Frank Miller) *Uitg. Dark Horse; zwart wit/kleur, slappe kaft; prijs wisselend per deel*

In 1991 publiceerde de Amerikaans uitgeverij Dark Horse de eerste aflevering van de reeks *Sin City*. De serie beschrijft de rauwe belevenissen van een vaste groep, in meer of minder mate met elkaar verbonden personages op de rafelrand van het groot steedse Basin City. Bijfiguren in de ene vertelling, zijn in de volgende episode de hoofdpersoon. Geestelijk vader van de reeks is stripkanon Frank Miller, die zijn sporen verdiende met zijn *Batman*- en *Daredevil* verhalen.

Wie een willekeurig deel van de reeks *Sin City* openslaat, wordt gelijk overdonderd door het grafische geweld. Fraaie platen in zwart-wit stralen regelmatig zo'n kracht uit, dat de lezer zich bijna verliest in het beeld. Op de verder ongekleurde pagina's duiken plotseling krachtige steunkleuren op. Als op een geven moment in het deel *Hell and back* de hoofdpersoon hallucineert, gebeurt dat in full colour. De gepronconceerd in zwart en wit uitgevoerde pagina's zijn echter de pijlers onder het tekenwerk. Maar ondanks de visuele krachtpatserij staan de beelden nadrukkelijk ten dienste van de vertellingen. Het zegt iets over de kunde van Miller als stripmaker. Zijn scenario's lopen wat sfeer betreft geheel in de pas met zijn tekenwerk. En omgekeerd.

Sin City leunt zwaar op de traditie van de *film noir*. De *voice over* is doordrenkt van cynisme en de uitgesproken teksten staan stijf van de metaforen. De hoofdrolspelers zijn niet bepaald vlekkeloos in hun evenswandel en bewegen zich aan de rand van de samenleving. Alles wordt gedomineerd door diepzwarte slagschaduwen. Als het daarbij was gebleven, zouden de verhalen al snel onder hun eigen gewicht zijn bezweken.

Naast de *film noir* lijkt Miller echter zijn inspiratie nadrukkelijk te hebben gehaald uit het oeuvre van Will Eisner, en dan met name diens hoofdwerk, de reeks *The Spirit*. Een van de meest kleurrijke personages uit *Sin City*, Marv, is de Miller-versie van The Spirit zelf: geweldddadig tegenover alles wat in zijn ogen niet deugt, en als was in de handen van vrouwen. Net als in *The Spirit* speelt in *Sin City* de stad een grotere rol dan decor alleen en zijn de weersomstandigheden een beklemtoning van de sfeer van de vertelling. De lichtere toon van Eisner vertaalt zich in serijke, als melasse druipende waterstromen. In het meer duistere *Sin City* striemen de regenvlagen en accentueren ze de bonkige bouw van de personages. Ook in de levensmoede inspecteur John Hartigan, hoofdpersoon in *That Yellow bastard*, zien we aspecten van het karakter van The Spirit terug.

De kracht van Sin City is dat de schitterende effectieve platen, de vet aangezette teksten van de *voice over* en de robuuste scenario's, een verassend zachte, en zelfs – ik krijg het nauwe ijks de strot uit – romantische boodschap hebben: echte liefde overwint alles. Ondanks rondvliegende botsplinters, afgezaagde benen, gefileerde lijken en gruwelijke breuken die hij veroorzaakt, blijft een zwakzinnige sociopaat als Marv menselijk door zijn bereidheid voor een hulpeloze vrouw door het vuur te gaan. *Sin City* is de superieure synthese van Tanino Liberatore's cultklasseker *Ranx* en de Bouquet reeks. ***Jef Nieuwenhuis***

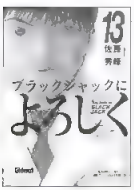

Introspectie op pocketformaat

Say hello to Black Jack 9 t/m 13: Kronieken van de psychiatrie (Syuho Sato) *Uitg. Glénat; 224 p., zwart wit; pocket; € 6,95 per deel*

Manga is een perfect medium voor actieverhalen. De kleine boadspiegel van manga met daarop vaak niet meer dan vier plaatjes leent zich bij uitstek voor het weergeven van achtervolgingen en gevechten. Doordat je de pagina's snel omslaat, kan de auteur de suggestie van snelheid wekken. Maar met *Say hello to Black Jack* bewijst Syuho Sato dat manga ook uitermate geschikt is om innerlijke twijfel en emotie over te brengen.

Say hello to Black Jack is een ziekenhuismanga. Geen complotten, avonturen of spektakel. In deze strip draait alles om medisch-ethische vraagstukken en de interactie tussen de personages. Hoofdpersoon Eijiro Saito is een arts in opleiding die stage loopt op verschillende afdelingen van een ziekenhuis. In de delen 9 t/m 13, waarvan het laatste net is verschenen, is dat de afdeling psychiatrie. Een afdeling waar hij weinig kan uitrichten met zijn prille ervaring om mensen met lichamelijke aandoeningen te helpen. Saito houdt zich dan ook alleen bezig met de dagbesteding van de patienten. Hij krijgt de opdracht een journalist te begeleiden die een artikel wil schrijven over de vooroordelen aangaande psychiatrische patienten. Sluiten we hen niet te makkelijk op? De journalist heeft het beste voor, maar wanneer een voormalig psychiatrisch patiënt een bloedbad aanricht op een lagere school, worden alle vooroorde en in de ogen van het grote publiek weer bevestigd. Uitgerekend op het moment dat een van de patienten van Saito zich voor het eerst weer voorzichtig buiten de kliniek waagt.

De titel van de serie verwijst naar Osamu Tezuka's klassieke avonturenmanga *Black Jack*, over een wonderarts die op eigen houtje ongeneeslijk zieke mensen geneest omdat het medische systeem hem niet aanstaat. Ook Eijiro Saito trekt het systeem voortdurend in twijfel. Krijgen zieken wel de behandeling die goed voor hen is? Worden mensen niet onnodig gemedicaliseerd? In *De kronieken van de psychiatrie* loopt hij ook op tegen de grenzen van zijn eigen kunnen. Hij denkt het beter te weten, maar merkt dat ook hij de wijsheid niet in pacht heeft.

Het sterke punt aan de reeks *Say hello to Black Jack* is dat er ethische vraagstukken worden aangesneden, zonder dat auteur Syuho Sato een preek afsteekt. De verschillende personages zijn geen van allen óf goed óf slecht. Sato neemt de tijd om ieders afwegingen te laten zien, zonder daarbij een oordeel te vellen. Hij doet dat met opvallend weinig dialogen en door snelle scènewisselingen, waardoor de vaart in het verhaal blijft. De spanning in *Say hello to Black Jack* zit niet in een intrige, in actie of achtervolgingen, maar in de ethische vragen die de auteur ook bij de lezer oproept en die honger.g maken naar meer. Wat zou jij doen? In Japan is de serie inmiddels overgegaan naar een andere uitgever en loopt de serie nu verder onder de naam *New say hello to Black Jack*. Glénat heeft geen plannen die ook uit te brengen. Jammer. ***Hans van Soest***

Prima pulp

Kaplan & Masson 1: De Chaostheorie (Jean-Christophe Thibert & Didier Convard) *Uitg.Glénat; 53 pl., kleur; harde kaft; € 15,50*

Door alle manga-geweld en de *graphic novel* hausse zou je bijna vergeten dat er ook nog steeds degelijke, ambachtelijke strips verschijnen die zonder poespas in woord en beeld een verhaal vertellen. In de beschreven categorie vallen de avonturen van Kaplan en Masson. Het betreft hier de start van een nieuwe reeks met de avonturen van twee vrienden. Masson is een geleerde en Kaplan werkt voor de Franse inlichtingendienst. Bij de *ZozoLala* lezer die zijn klassieken kent, rinkelt nu al een bel.

In het eerste deel van de reeks wordt de lezer niet vermoeid met introducties en kennismakingen. Het verhaal schiet gelijk voortvarend uit de startblokken. De twee hoofdpersonen verschijnen bijna achteloos ten tonele. Een groep geleerden heeft met lede ogen en bezwaard gemoed toegezien hoe hun wetenschappelijke ontdekkingen uiteindelijk leidde tot de verwoesting van Hiroshima en Nagasaki. Gekwetst door aanhoudende wroeging besluiten zij tot de instelling van een vredeslobby die regeringsleiders moet bewegen tot een meer vredelievende wereldpolitiek. Als een van de initiatiefnemers (weinig subtiel Weinstein genaamd) wordt vermoord, treed Masson op verzoek van een bevriende collega tot het gezelschap toe, zodat het werk voortgang kan vinden. Het blijft echter niet bij één moord. Kaplan raakt daardoor eveneens bij de zaak betrokken want buitenlandse geleerden vermoorden op Frans grondgebied geeft geen pas. Stevig doorstappend voert het scenario de lezer mee naar het einde, *(attentie. spoileralert)* waar de boef gepast boet voor zijn daden en de resterende geleerden net aan de dood ontsnappen.

Kaplan & Masson is nadrukkelijk schatplichtig aan de Belgisch-Franse bloeiperiode van de strip in de jaren '50. Het verhaal speelt zich af in het zelfde tijdperk en het onderliggende sjabloon is dat van de klassieke avonturenstrip. Ook het uitstekende tekenwerk van Thibert roept weemoed op. Toch is hier geen sprake van klakkeloze imitatie van bijvoorbeeld *Blake en Mortimer*. De bewegingen zijn veel soepeler. Hetzelfde geldt voor de lijnvoering. De platen zijn er prima uit. Uiteindelijk is alles is gericht op het vertellen van een avontuur. Alles is gericht op entertainment. Met karakterontwikkeling moeten we bij de scenarist Convard dan ook niet aankomen. Voor veel menselijke emotie zijn we bij hem ook niet aan het juiste adres. Nauwelijks een uur nadat Kaplan het bloed van zijn vriend uit de voerbedekking heeft proberen te poetsen, ligt hij dronken en bronstig met zijn begeerlijke secretaresse in bed. We leren niets van het leven, we zijn klassieke striphelden. *De chaostheorie* is goed vertelde en uitstekend getekend strippulp. Het resultaat is een lichtverteerbare stripsnack. Meer pretenderen de makers ook niet. Een aanrader voor het slapen gaan. ***Jef Nieuwenhuis***

Ontmenselijkte samenleving in futuristische thriller

Surrogates (Rober Vendetti & Brett Weldele) *Uitg. De vliegende Hollander; 208 p., kleur; slappe kaft; € 17,50*

Uitgeverij De vliegende Hollander heeft het afgelopen jaar als nieuwkomer snel een plek op de markt veroverd met vertalingen van Engelstalige strips. Daarbij als het even kan slim inspelend op de publiciteit rond een stripverfilming in de bioscopen, zoals begin dit jaar met *Watchmen*. Datzelfde doet de uitgever nu met *Surrogates*, een strip uit het Top shelf-fonds waarvan de verfilming dit najaar in de bioscopen kwam. Reden om de titel maar niet te vertalen. Iets wat een uitgave anno 2008 een wat goed kope uitstraling meegeeft.

Surrogates is een futuristische thriller die zich afspeelt in de Verenigde Staten anno 2054. Mensen communiceren alleen nog maar met elkaar via robots. Die gaan voor hen de straat op en doen het werk, terwijl de eigenaar thuis achter zijn scherm alles volgt. Het gebruik van die surrogaat-mensen biedt voordelen: mensen komen niet meer om bij ongelukken of overvallen. De mechanische plaatsvervanger stelt hen in staat een ander leven te leiden, als vrouw of als man. Stelt hen in staat seks te hebben met wildvreemden terwijl ze zelf achter de computer via een *headset* de ervaringen krijgen doorgestuurd. Maar ze zorgen er ook voor dat mensen van elkaar vervreemden en er ontstaan sociale spanningen tussen zij die wel en zij die geen surrogaat hebben.

Politieman Harvey Greer kent de nadelen als geen ander. Zijn vrouw heeft hij al tijden niet meer in het echt gezien. Wanneer een 'moordenaar' het voorzien heeft op surrogaten, wordt ook zijn robot vernield. Greer ziet zich genoodzaakt zelf weer de straat op te gaan om de zaak op te lossen. En langzaam krijgt hij sympathie voor de dader. Want is de mens door het gebruik van surrogaten niet vergeten wat het echte leven inhoudt?

Het thema van *Surrogates* is origineel en door scenarist Robert Vendetti verwerkt in een spannend verhaal. Daarbij neemt hij af en toe net iets te weinig ruimte voor de psychologie van de personages. Zeker aan het einde wreekt zich dat, wanneer de drijfveer van de 'moordenaar' net te kort uit de doeken wordt gedaan. En ook uit de weggelaten scène die aan het einde van het album wordt weergegeven, blijkt dat Vendetti echt wel wat meer in huis had om de personages tot leven te wekken. Daardoor is *Surrogates* helaas niet zo'n diepgaande thriller geworden als het had kunnen zijn. Het basisgegeven beloofde meer.

Tekenaar Brett Weldele brengt alles sfeervol in beeld in een schetsmatige tekenstijl die mede door de donkere inkleuring – dreiging oproept. Het sluit perfect aan bij het donkere thema. ***Hans van Soest***

Intussen, op de redactie... Peter de Wit
Chef, U weet natuurlijk dat tekenaars romans verstrippen.
Gaap
Ja?
Sinds kort zijn er schrijvers die strips verliteraturen!
Asjemenou.
DirkJan is door A.F.Th. van der Heijden.
kijken.
DirkJan liep fluitend naar het toilet met de krant onder zijn arm toen huisgenoot Bert in de deuropening van de keuken verscheen. 'De wc is verstopt', sprak hij, roerend in zijn koffie.
Niet slecht.

Harvey Awards

Christophe Blain heeft met zijn komische western *Gus* een **Harvey Award** in de wacht gesleept voor beste buitenlandse album. Op het jaarlijkse stripfestival van Baltimore in oktober waren er weer veel prijzen te vergeven. Zo ging de prijs voor beste graphic novel naar *Too Cool to be Forgotten* van Alex Robinson (uitgeverij Top Shelf). Als beste debutant werd Bryan J.L. Glass gelauwerd met zijn *The Mice Templar* (Image Books). Beste losstaande comic werd *Y the Last Man*, deel 60 (zie elders in dit nummer). Voor de hele lijst, zie: www.harveyawards.org **HvS**

Marten Toonder-prijs

De eerste Nederlandse staatsprijs voor strips, de **Marten Toonder Prijs**, is gewonnen door **Jan Kruis** voor zijn hele oeuvre. De prijs is eerder dit jaar tot leven geroepen door het Nederlandse ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen. De prijs bestaat uit een bedrag van 25.000 euro en wordt komend jaar uitgereikt in het Groninger stripmuseum. Kruis (1933) tekende al jaren voor Olldin en Kurfje, toen hij eind jaren '60 *Sjors en Sjimmie* overnam van Frans Piet en de strip volledig moderniseerde. Al snel gaf hij de reeks uit handen aan Jan Steeman en begon zelf aan wat zijn grootste succesreeks zou blijken te worden: de gagstrip *Jan, Jans en de kinderen* in vrouwenweekblad *Libelle*, waarvoor hij zich liet inspireren door zijn eigen gezinsleven. Hij tekende de reeks van 1970 tot 1998, toen hij de reeks overdroeg aan een studio. Onlangs gooide hij nog hoge ogen met zijn bewerking van Multatuli's *Woutertje Pietersen*. De jury roemt zijn bijdrage aan het beeldverhaal en het Nederlandse cultureel erfgoed. **HvS**

En weer een prijs!

Het kan niet op: nog een nieuwe stripprijs. Dagblad Nrc.next heeft samen met uitgeverij De Vliegende Hollander en het Fonds BKBV een nieuwe stripprijs in het leven geroepen: de **Benelux Beeldverhalen Prijs** (BBP). De prijs is bedoeld als podium voor jong tekentalent. Iedereen in Nederland, België en Luxemburg kan tot vrijdag 19 maart 2010 een Nederlandstalige strip insturen van twee pagina's. Eind april wordt de winnaar bekendgemaakt. Die krijgt 1000 euro en uiteraard wordt de strip gepubliceerd in de krant. De tweede prijs is 250 euro en wordt geplaatst op de website van *Nrc.next*. **HvS**

Howard-revival

De barbaar Conan staat de laatste tijd aan beide zijden van de Atlantische Oceaan weer flink in de belangstelling. De eigentijdse strip bewerkingen van de stevig gebouwde held uit de klassieke boeken van **Robert E. Howard** zijn zo'n succes, dat uitgeverij Dark Dragon Books in februari komt met uitgaves van **Red Sonja**, de stripheldin die is gebaseerd op Howards figuur Red Sonya of Rogantina uit zijn boek *The magic carpet* uit 1934.
En de Amerikaanse uitgeverij Dark Horse

comics heeft besloten ook de avonturen van die andere belangrijke personage uit de boeken van de schrijver onder het stof vandaan te halen. Met Kerstmis kunnen we opnieuw kennismaken met **Solomon Kane**. Dan verschijnt een gebundelde heruitgave van getekende avonturen van deze curieuze demonenjager uit puriteins New England. De strips (uit de jaren '70 en '80) zijn opnieuw ingekleurd. De bundel kost de Amerikanen $ 18,95, dus in de Nederlandse stripwinkels zal het album gezien de huidige wisselkoers alleszins betaalbaar zijn. **JN**

Nieuwe tijdschriften

En Nederland is weer twee stripbladen rijker. Zo presenteerde het Rotterdamse **With drawn** in oktober zijn nulnummer. Een stripkrant die kunstenaars de mogelijkheid biedt hun strips te publiceren. In het nulnummer werk

★★★ PRIJSVRAAG ★★★

[illegible] de laatste tekenaars voor de [illegible] maakt de laatste tekenaars voor de [illegible] Zusje. Zusje begon in 1999 als dagelijkse strip in dagblad *Trouw* en staat sinds 2001 wekelijks in *Margriet*. In **Striptekenen met Zusje** leren kinderen het striptekenen van Zusje zelf. De jager brengt jonge lezers en ouderen geïnteresseerden natuurlijk ook de kneepjes van het vak bij. Niet alleen hoe je eenvoudig mensen, dieren en voorwerpen teken[illegible] ook hoe je een verhaal [illegible]

[illegible] susboek beschikbaar voor hen die antwoord kunnen geven op de volgende vraag: Hoe heet de kindersuip van Germ de slager die jarenlang in *Jippo* en in *Robbedoes* heeft gelopen, overeen jongen en zijn in huis wonende boerderijdieren?
Kom op, zo moeilijk is het niet dat antwoord te vinden. Mail het naar redactie@zozolala.com en de winnaars krijgen automatisch bericht.

van onder anderen Kito, Ivo van Leeuwen, S. Lloyd Trumpstein en Martijn van Santen. Wie wil weten hoe je aan het krantje kunt komen en wanneer het volgende nummer verschijnt, mailt naar: withdrawn@joosthalbertsma.nl. En dan is er ook **Oogst**. Begin december verscheen het eerste, 34-pagina's dikke nummer. Oogst is het blad van de nieuwe stripopleiding aan de kunstacademie van Zwolle. Het blad

zal twee keer per jaar verschijnen, kost € 4,95 en is verkrijgbaar via de stripspeciaalzaken in Nederland en Vlaanderen. **HvS**

Stripvossen

Het Vlaams Onafhankelijk Stripgilde (VOS), de beroepsvereniging van Vlaamse stripauteurs, heeft de jaarlijkse Stripvossen dit keer toegekend aan Brecht Evens en het Brussels stripmuseum. Evens krijgt het beeldje voor zijn veel geroemde album *Ergens waar je niet wilt zijn*, zie ook het interview in *ZozoLala 167*. Het Brusselse stripmuseum werd gelauwerd als organisatie die zich het meest verdienstelijk heeft gemaakt voor het Nederlandstalige beeldverhaal. Jaarlijks trekt het 200.000 bezoekers. **HvS**

Z-Press stopt

Nog geen drie jaar nadat uitgeverij Z-Press de Nederlandstalige uitgaven van enkele Marvel-superheldenreeksen overnam van Juniorpress, stopt de uitgever er alweer mee. Tegenvallende verkoopcijfers zijn de oorzaak. Het contract voor de rechten liep af in 2010 en het was economisch niet haalbaar dat te verlengen. Daarmee komt er (in elk geval voorlopig) een einde aan de Nederlandse uitgaven van *Spider-Man*, *X-Men*, *Wolverine* en *Ultimate Fantastic Four*. Voor een reeks als Spider-Man betekent dat een einde aan een dertig jaar lange traditie. Maar het publiek laat het afweten. Alleen enkele verzamelaars leken nog geïnteresseerd; nieuwe aanwas bleef nagenoeg uit, ondanks het succes van de Marvel-verfilmingen in de bioscoop.

Onomatopeia : entropeia part 1 — RayMan

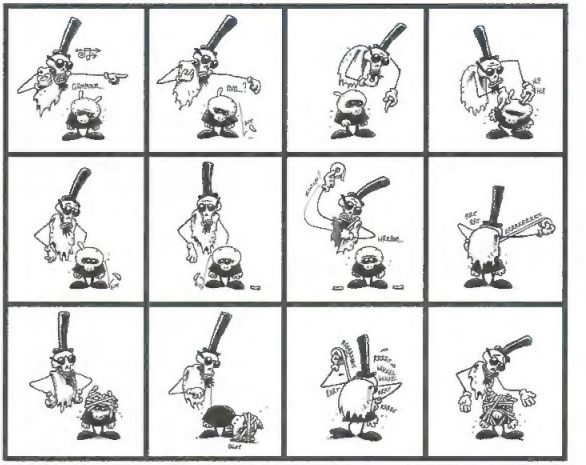

Panini, dat de Europese rechten van het Marvel-fonds bezit, zou in onderhandeling zijn met een nieuwe uitgeverij die nog wel enkele Marvel-strips in het Nederlands zou durven uitbrengen. We houden je op de hoogte. **SS**

Meer Woodring

Even dreigde hij volledig uit het collectief geheugen van stripminnend Nederland te verdwijnen. Ten onrechte, want de strips van de getormenteerde Amerikaan **Jim Woodring** zijn fraaie staaltjes van hallucinerende poëzie, warbij de personages voortdurend in horrorachtige, parallelle universum terecht komen. Na een lange stilte is daar nu *Weersomstandigheden*, zijn nieuwste werk dat bij Oog & Blik eerder in het Nederlands verschijnt dan in Woodrings eigen Amerika. Voor wie behoefte heeft aan wat meer introductie in 's mans oeuvre heeft uitgeverij Fantagraphics een zeer fraaie anthologie uitgebracht met de verhalen van Woodrings belangrijkste creatie **Frank**. *The portable Frank* bevat zo'n 200 pagina's aan verhalen in zwart-wit. Inhoud en vormgeving zien er prima uit. Bij elkaar een prima kennismaking op het werk van deze gekwelde kunstenaar. En dat alles voor pakweg € 15. **JN**

Grant Morrison op breedbeeld

Fans van comic-fenomeen **Grant Morrison** (zie ook *ZozoLala 151*) hebben iets om naar uit te kijken. Juli 2010 gaat er op het stripfestival van San Diego een **documentaire** over hem in première. De documentairemaker belooft een kijkje in het hoofd van de schrijver van The Invisibles en All Star Superman. Voor een voorproefje kun je vast kijken op: www.grantmorrisonmovie.com **SS**

In Memoriam

Jef Nys (1927-2009)

Op 20 oktober jongstleden is Jef Nys overleden. Hij debuteert net na de oorlog in het satirische weekblad *'t Pallieterke* met zijn cartoons. Zijn eerste stripverhalen maakt hij voor *Het Handelsblad*: *Amedeus en Seppeke*. De echte doorbraak komt in 1955, met de publicatie van losse gagstrookjes over *Jommeke* in het weekblad Kerkelijk Leven. Voor de krant *Het Volk* begint hij een vervolgstrip rond het blonde knaapje met zijn bloempotkapsel. In 1958 verschijnt het eerste verhaal: *De jacht op een voetbal*. Eigenlijk was dit een herwerkte versie van een ouder verhaal van *Amedeus en Seppeke*, maar dat stond het onmiddellijke succes van de reeks niet in de weg. De strip blijft ook na dik vijftig jaar nog populair. Jaarlijks gaan er een miljoen (!) albums van over de toonbank. Hoewel Nys het tekenwerk al langere tijd aan anderen over liet, blijft hij wel tot aan zijn dood bij de albumproductie betrokken. In totaal 248 albums, voorwaar een prestatie.

Dit overzicht van te verschijnen strips is gebaseerd op door de uitgevers aangeleverde informatie. Ondanks de zorgvuldigheid waarmee het wordt samengesteld, komt het regelmatig voor dat de boeken in werkelijkheid pas later verschijnen. Houd voor de meest actuele informatie de websteKken van de uitgeverijen in de gaten. Achter elk album staan de prijs (in euro's),de uitvoering (slappe kaft/harde kaft) en de geplande maand van verschijning vermeld. Het cursieve commentaar is van de ZozoLala-redactie. Aanvullingen zijn van harte welkom op stripvoorspelling@zozolala.com.

TE VERSCHIJNEN IN DECEMBER 2009 EN JANUARI 2010

12 BIS

De kinderen van de wind 7: Het kleine kind van Bois-Caïman 2 (Bourgeon) jan. *Vervolg en slot van dit nieuwe deel uit Bourgeons historische saga.*

Ze waren met tien 2 (Stalner) jan.

ARCADIA — *www.arcadiastrips.be*

Mick MacAdam 2: Verdun *(Benn) 19,95; hk.; dec. Vervolg op De amazone der duisternis.*

ATLAS — *www.uitgeverijatlas.nl*

Het proces (Montellier/Mairowitz/Kafka) 19,95; sk.; jan. *De stripversie van Kafka's beklemmende klassieker is bij jaren '80 doem-epigoon Chantal Montellier in goede handen.*

BALLON — *www.balloonbooks.be*

De nieuwe avonturen van K3 1: Het superheldendrankje (Cambré) 4,50; sk. *Met Josje in plaats van Kathleen.*

BRIES — *www.bries.be*

Roodkapje (Krug) 20,00; sk.; dec. *Set van vijf miniboekjes, waarin het sprookje telkens vanuit een ander perspectief wordt verteld.*

Spekkie Big: Ceci n'est pas Petit larc porc/ Cognito/ Punkrock/ Het stinkt hier naar snot (Van der Holst) 3,00 per deel; sk.; dec. *Vier miniboekjes. Bij aankoop van alle delen tegelijk een extra deeltje cadeau: Spekkie Pik in het seksbos door Lamelos en Typex.*

Weer over naar jou (Paquet/Van Aken/Van Uffelen) 17,50; sk.; dec.

CASTERMAN — *www.casterman.com*

Avonturen van magere Hein en LaoTse 2: De ondraaglijke lichtheid van het doodse bestaan (Boucq) 9,90; hk.; jan.

De avonturen van Scott Leblanc 1: Alarm boven Fangataufa (Devig/Geluck)

Blotch 2 (Blutch) 9,90; hk.; jan. *Deel 1 was een erg geslaagde griffel-satire over een Parijse tekenaar die verzuipt in het moeras tussen hoge en lage cultuur.*

De cycloop 3: De rebel (de Meyere/Matz) *6,75; sk.; jan.*

Kaamelot 4: Parsifal en de bronzen draak (Dupré/Astier) 6,25; sk.; dec.

Magasin general 5: Montreal (Loisel/Tripp) 14,95; hk.; dec.

War and dreams 3: Het hol van de duizendpoot (Charles/Marlyse) 12,50; hk.; dec. *Slot van het drieluik.*

CATULLUS — *www.catullus.nl*

Flo 3: De dagelijkse behoefte (De Goede) 9,95; sk; jan.

Roboboy de supersnotneus 6: Grote griezels! (Cromheecke/Linthout) 4,95; sk.; dec.

DAEDALUS — *www.uitgeverijdaedalus.be*

Aquablue 10: De kus van Arakh (Siro/ Cailleteau) 7,95/15,95; sk./hk.; dec. *Start van een nieuwe cyclus met een nieuwe tekenaar. Niet eerder vertaald.*

Jeronimus 1 (Dabitch/Pendanx) 23,95; hk.; dec. *Franse historische strip met een heel Hollands thema: het drama van de Batavia.*

Legende 4: De dromenmeester (Swolfs) 16,95; hk.; dec.

New Byzance 2: Resistent (Chabbert/ Corbeyran) 16,95; hk.; dec.

New Harlem 2: Retrocognitie (Tibery/ Corbeyran) 16,95; hk.

New York 2: Resonanties (Defali/Corbeyran) 16,95; hk.; jan.

De onthoofde arenden bundeling 1 (Kraehn/Pellerin) 14,95; hk.; dec. *Eerste deel van de integrale uitgave, van de makers van De havik en De sprinkhaan.*

De roos en het kruis 3: De loge van Wenen (Jarry/Richemond/Popescu) 7,95; sk.; jan.

DARGAUD — *www.dargaud.com*

Blake en Mortimer 19: De vloek van de dertig zilverlingen (Sterne/De Spiegeleer/ Van Hamme) 7,95; sk.; dec. *Chantal de Spiegeleer maakte de laatste strip van wijlen haar man René Sterne (1952-2006) af, bijgestaan door François Schuiten.*

Bollie en Billie 29: Beste maatjes (Verron) 5,26; sk.; dec.

Dantès 3: Het gezicht van de wraak (Juszezak/Boisserie) 5,75; sk.; dec.

De janitor 3: De geesten van Porto Cervo (Boucq/Sente) 13,00; hk.; dec.

Murena 7: Een leven van vuur (Delaby/ Dufaux) 5,75; sk.; dec.

O'boys 2: Twee vrolijke katten op een gloeiend hete trein (Cuzor/Thirault) 5,75; sk.; jan.

De onnoembaren: De Korea-cyclus (Conrad/Yann) 25,00; hk.; dec. *Bundeling van De beerput, Bronzen pop en Zonderkaak.*

Tramp 9: De schat van Tonkin (Jusseaume/ Kraehn) 7,50; sk.; jan.

Verre werelden 2 (Icar/Leo) 5,75; hk.; dec.

DUPUIS — *www.dupuis.com*

Agent 212 27: Wilde achtervolging (Kox/ Cauvin) 5,25; sk.; dec.

Jason Brice 2: Wat verborgen blijft (Jovanovic/Alcante) 5,75; sk.; dec.

Lady S. 6: Saudade (Aymond/van Hamme) 5,75; sk.; jan.

Quintett 6: De heuvel der beloften (Alessandrini/giroud) 7,50; sk.; jan.

G. Rafzerk 26: Tot de dood erop volgt (Hardy/Cauvin) 5,25; sk.; dec.

Ethan Ringler 5: Land van oorsprong (Mezzomo/Filippi) 5,75; sk.; dec. *Einde van de serie.*

Voor het ongeluk geboren 2 (Grenson/ Lapière) 13,00; hk.; jan.

NIET AANGEKONDIGD TOCH VERSCHENEN

Alles op straat (Verwey) De Harmonie; 12, 50; sk. *Cartoons. Alleen al de omslagcartoon is geniaal.*

Anders 1: Lucas (Suvaal/Ritstier) Bee Dee; 14,95; sk.

Atlantis-experiment 1 en 2 (Colak/Mosdi) Saga; 7,99; sk.

Gen Barrevoets in Hiroshima 4: Uit de as herrezen (Nakazawa) Xtra; 16,90; sk. *Een toepasselijke titel, aangezien deel 3 maar liefst tweeënhalf jaar geleden verscheen. We zagen het al somber in.*

Claire 21: Lachtherapie (Van der Kroft/Van Die) Sjors-en-sjimmie.nl; 5.95; sk.

Cowboy John (Vriends) Janvriends.nl; 14,95; hk. *Jiehaaa, daar gaat koeieboer Jan op zijn stalen ros! Eerder gepubliceerd in Zone 5300. Zie elders in dit nummer.*

De Drakenorde 2: De berg van Mozes (Jacquemoire/Rodier/Istin) Saga; 7,99; sk.

Elsje 3: Even doorzetten (Valkema/ Hercules) Elsje.nl; 9,95.

De gezellen van de schemering (Bourgeon) 12bis; 55,00; hk. *Integrale herdruk van deze magistrale Zeker Lezen-strip over de Middeleeuwen.*

Hard animals (Zwart) Bries; 20,00.

Kronieken van de zwarte maan 12: De hellepoort (Froideval/Pontet) Arboris; 7,50/14,95l sk./hk.

Het mysterie van de Bambochal (Will) Brabant Strip; 9,00.

De nachtuil 1: heksen van de nacht (Hugault/Yann) Silvester; 14,95; hk.

Pulpman 4 (Diversen) Pulpman.nl; 8,95; sk.

De rechter 12: Juristen laten zich niet kisten (Van Muylwijck) Jessecartoons.com; 14,95; sk.

Sexties (Diversen) Bozar.be; 20,00; sk. *Catalogus bij de gelijknamige expo in het Brusselse Paleis voor Schone Kunsten gewijd aan het baanbrekende 'sexties' werk van Cuvelier, Crepax, Peellaert en Forest.*

Succubus 1: Camilla (Paturaud/Mosdi) Saga; 7,99; sk.

Hector Umbra 3: Het leven voor de dood (Oesterle) Silvester; 19,95; hk. *Slot.*

Up (Diversen) Sanoma; sk. *Verstripping van de gelijknamige Pixar-film.*

Werk in uitvoering (Van Santen) Stortbak.net; 14,95; sk. *Boekdebuut van Martijn van Santen, die in 2007 een Clickie won voor de gelijknamige webcomic.*

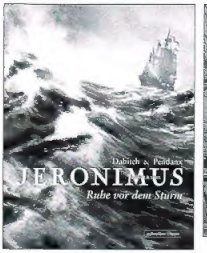

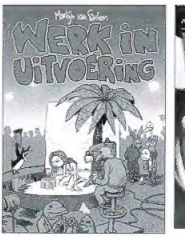

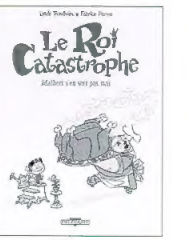

Glénat — *www.glenat.be*

Dargonball ultimate edition 5 (Toriyama) 11,75; sk; dec.
Fruits basket 9 (Takaya) 6,95; sk.; dec.
Hertz 2: Montespa (Convard, Falque & Juillard) 14,50; hk; dec.
Hoshin engi 7: Het doek valt voor de wijze oude man (Fujisaki) 6,95; sk.; dec.
Levenslijnen 1: De overval (Durand/Giroud) 15,50; hk.; jan.
Levenslijnen 2: De zoon (Collignon/Greiner) 15,50; hk.; jan.
Levenslijnen 3: De Afrikaanse val (Lecossois/Christin) 15,50; hk.; jan. *Eerste drie delen van een nieuw project van Frank Giroud (De tien geboden) waaraan meerdere tekenaars en scenaristen meewerken.*
Lou 4: Idyllen (Neel) 6,95; sk.; dec.
Marmalade boy 8 (Yoshizumi) 6,95; sk.; dec.
Neon genesis evangelion 10: Tranen (Sadamoto/Gainax) 6,95; sk.; dec.

Kana — *www.mangakana.com/nl*

Bleach 9 (Kubo) 5,95; sk.; dec.
Monster 18: Apocalyptisch tafereel (Urasawa) 7,50; sk.; dec. *De zinderende finale van deze nagelbijter. Zie ook Het Laatste Oordeel.*
Naruto 20 (Kishimoto) *5,95; sk.; dec.*
Shaman King 21 (Takei) 5,95; sk.; dec.

L — *www.uitgeverijl.nl*

De wouden van opaal 3: Het groene litteken (Pellet/Arleston) 8,90/16,90; sk./hk.; jan.
Ythaq 7: Het teken van de Ythen (Floch/Arleston) 8,90/16,90; sk./hk.; jan.

Lombard — *www.lelombard.com*

Kruistocht 4: Vuursnavels (Xavier/Dufaux) 7,95; sk.; dec. *Slot van de serie.*
De Lincolnbranch 4 : Tot de laatste schakel (Kowalski/Herzet) 13,00 ; hk. ; jan. *En ook aan deze serie komt met het vierde deel een einde.*
Rani 1 (Valles/Brice/Alcante) 5,75; sk.; dec. *Nieuwe historische reeks van de tekenaar van De meesters van de gerst. Naar een idee van Jean van Hamme.*

Mynx — *wwwmynx.nl*

Furie (Wooding) 18,95; sk.; jan. *Hybride van fantasieroman en strip door de jonge Brit Chris Wooding. Eerste deel van twee.*

Silvester — *www.silvesterstrips.nl*

Nicolas Eymerich 3: Lichaam en bloed (Sala/Zentner) 14,95; hk.; dec.
Koning Snotneus 4: Adalbert redt zich wel (Parme/Trondheim) 9,95; hk.; dec.
Legende van de scharlaken wolven 2: Als bladeren in de wind (Tenuta) 14,95; hk.; dec.
Prins Valiant 5: 1945-1946 (Foster) 59,00; hk.; dec.
Sky doll spaceship collection (Diversen) 19,95; hk.; dec.

Standaard — *www.standaard.com*

Betty en Dodge 3: Gijzeling in Kent (Du Caju) 6,50/11,95; sk./hk.; dec.
En daarmee basta 12: Mega manga (Bouden) 5,25; sk.; dec.
FC De Kampioenen 60: De erfenis van Maurice (Leemans) 5,25/10,95; sk./sk. met cd; dec. *De televisieserie is gestopt, maar de strip gaat door.*
Kiekeboe 123: Vluchtmisdrijf (Merho) 5,35; sk.; dec.
De rode ridder 224: Het behouden zwaard (Scholz/Lodewijk) 5,25; sk.; dec.
Urbanus 136: De killerkok (Linthout/Urbanus) 5,25; sk.; dec.
De wind in de woestijn 3: Een bodemloze kat (Plessix) 12,50; hk.; dec.

Strip Turnhout — *www. stripturnhout.be*

De onzichtbare kunst (McCloud) dec. *Dik vijftien jaar na dato alsnog een vertaling van McClouds stripklassieker-over-hoe-strips-werken Understanding Comics.*

Agenda

Evenementen

In het weekeinde van **12 en 13 december** kun je je tijd het best besteden in **Turnhout**, waar het tweejaarlijkse **stripfestival** wordt gehouden. Met als speciale gasten dit jaar Milo Manara en Bronzen Adhemar-winnaar Willy Linthout die werkt aan een vervolg van zijn veel geprezen *Het jaar van de olifant*. Alleen tijdens het weekend is *Ceci n'est pas la BD flamande* te bewonderen, de overzichtstentoonstelling met werk van veel jonge Vlaamse stripmakers die eerder in Angoulême te zien was. Voor meer info: www.stripturnhout.be/festival.

Op **16 en 17 januari** wordt in **Rijswijk** het **stripfestijn** gehouden. In de expohal aan de Volmerlaan 12 kun je tussen 10 en 17 uur voor € 7,50 naar binnen. Wat er allemaal te zien is? Kijk maar op: www.strip2000.nl.

Exposities

Voor wie het stripfestival in **Turnhout** gemist heeft: laat niet alle hoop varen! Eregast van het stripfeest **Milo Manara** laat zijn sporen er nog enige tijd na. **Tot en met zondag 10 januari** is in de festivallocatie De Warande een tentoonstelling te zien met werk van de Italiaanse meester. Het gaat daarbij vooral om stripplaten uit de periode waarin Manara in het Nederlandse taalgebied wat op de achtergrond raakte. Niet helemaal terecht. In die tijd maakte hij naast het nodige middelmatige broodwerk, strips op scenario's van dat andere Italiaanse kunsticoon, filmauteur Frederico Fellini. Manara was altijd al een grote bewonderaar van de regisseur en getuigde daar in zijn werk regelmatig van. In de laatste jaren van zijn leven schreef Fellini filmscripts die wegens geldgebrek nimmer werden verfilmd. Van het materiaal maakte Manara dankbaar gebruik. Fellini was een striplliefhebber, die al eerder stripscenario's had geschreven. Bekend is ook dat hij regelmatig de storyboards voor zijn eigen films maakte.

Tot 6 februari loopt in de **universiteitsbibliotheek van Leuven** de gratis toegankelijke expositie *Leuven in strips, strips in Leuven*. Er is werk te zien van Gerolf van de Perre, Bart Schoofs, Kristof Spaey (zie elders in dit nummer) en vele anderen.

In het Brusselse Paleis voor schone kunsten, **Bozar**, loopt nog **t/m 3 januari** de tentoonstelling **Sexties**, met erotisch werk uit de jaren '60 van Crepax, Cuvelier, Forest en Peelaert. Zie: www.bozar.be.

In het **Brusselse stripmuseum** loopt **tot 28 februari** een overzichtstentoonstelling van het werk van **Hec Leemans**, bekend van *Bakelandt* en *FC de Kampioenen*. Zie ook: www.stripmuseum.be.

Picha is Swahili voor tekening, een verbastering van het Engelse picture. Het is ook de naam van de tentoonstelling over **Afrikaanse strips** eerder te zien was in Berg en Dal. Wie het toen heeft gemist, kan dat nog tot 8 januari inhalen in het oude postkantoor aan de Grote Markt 14 te **Goes**. Zie ook: www.picha.nl.

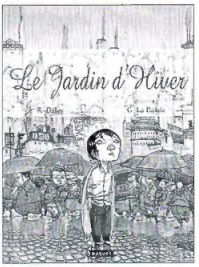

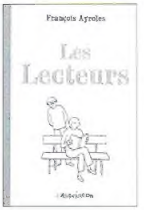

De vliegende Hollander — *www.vaarmee.com*

V voor vendetta (Lloyd/Moore) 19,95; sk.; jan. *En nog meer ouwe Zeker Lezen-stuff van Engelstalige bodem, dit keer een beklemmende blik op Thatcher-Engeland in de lijn van Orwells 1984 door de schrijver van Watchmen.*

Uno Mundo wereldstrips

In het buitenland verschijnen stapels prachtige strips die ons taalgebied nauwelijks bereiken. Kwaliteit kent echter geen grenzen. Daarom hieronder een selectie van de meest opvallende buitenlandse titels van de laatste twee maanden. De prijzen in euro's vallen bij importtitels doorgaans wat hoger uit.

Tekstloos

The Box Man (Sakabashira) Drawn & Quarterly; $ 19.95; hk. *Antropomorf absurdisme van mangaka Imiri Sakabashira.*

Les lecteurs (Ayroles) L'Association; 6,00; sk. *De Lezer geportretteerd met 'doe-het-zelf-kriebeltekstballonnetjes' door de maker van het soortgelijke Les penseurs en Les parleurs.*

Les bandes dessinées

Amitié étroite (Vivès) Casterman; 16,00; hk. *Eigentijds liefdesdrama van de maker van De smaak van chloor.*

L'ancien temps. Le roi n'embrasse pas (Sfar) Gallimard; 22,00; hk. *Eigentijds sprookje van de maker van De kat van de rabbijn.*

Arabico 1: Liberté (Mahmoudi) Éd. Quadrants; 10,50; hk. *De schreeuw van het volk zoals die dik een eeuw na 1871 klinkt in de Franse banlieue. Debuut van cartoonist Halim Mahmoudi. Eerste deel van drie.*

Blast (Larcenet) Dargaud; 22,00. *De langverwachte opvolger van het gelauwerde De dagelijkse worsteling. Een rauwe thriller in zwart-wit dit keer, want Manu Larcenet houdt niet van gebaande paden.*

Blessure d'amour-propre (Veyron) Dargaud; 14,50; hk. *Dramatische autobio-comeback van de auteur van (herinnert u zich deze nog-nog-nog?) Barend Terzijde.*

Le ciel au-dessus du Louvre (Yslaire/Carrière) Futuropolis; 17,00; hk. *Het ontstaan van het Louvre tijdens de Franse Revolutie bekeken door de ogen van schilder Jacques-Louis David (1748-1825). Door de maker van Samber en Le XXe ciel en de filmscenarist van Danton en Sauve qui peut.*

Coronado (Loustal/Lehane) Casterman; 17,00. *Psychologische thriller van de maker van Woestijnkoorts op scenario van de schrijver van Shutter Island.*

Le divan de la BD. Une psychanalyse truculente (Dirick) Dirick.com; 18,00; hk. *Een paar jaar geleden legde psycholoog Jaap van Ginneken al eens bekende striphelden op de divan. De Fransman Dirick zet de behandeling nu met de tekenpen voort.*

Le jardin d'hiver (La Padula/Dillies) Paquet; 15,00; hk. *Psychologische strip over een jongeman op drift in de grote stad. Boekdebuut van de jonge Italiaanse tekenares Grazia la Padula op scenario van de maker van Betty blues.*

Like a steak machine (Fabcaro) La Cafetière; 9,50; sk. *Rock 'n' roll-gags uit de Franse underground.*

Marilyn, de l'autre côté du miroir (De Metter) Casterman; 18,00. *Een nieuwe blik op la Monroe (1926-1962) door de maker van De priester en Emma.*

Mauvais garçons 1 en 2 (Flao/Dabitch) Futuropolis; 17,00; hk. *Psychologische strip over de flamenco als uitlaatklep voor stoere jongens.*

Noir tango (Monnin/Philibert) Akileos; 15,00; hk. *Eigenzinnig geschilderde ode aan de tango.*

Le pavé originel (Wintz/Pianko) Delcourt; 14,95. *Psychologische strip over een joodse jongen die los gaat in het Parijs van 1968.*

Rébétiko. La mauvaise herbe (Prudhomme) Futuropolis; 20,00; hk. *Terugblik op de militaire dictatuur in Griekenland eind jaren '30, gezien vanuit het perspectief van de Griekse bluesmuzikanten. Door de tekenaar van De Maria van plastic.*

Comix

All and Sundry. Uncollected Work 2004-2009 (Hornschemeier) Fantagraphics; $ 29.99; hk. *Korte strips van de maker van Moeder, kom thuis en The Three Paradoxes.*

Complete Milt Gross Comic Book Stories (Gross) IDW Publ.; $ 39.99; hk. *Minder bekend werk van de maker (1895-1953) van de tekstloze stripklassieker He Done Her Wrong.*

Isadora Duncan. A Graphic Biography (Jones/Buhle) Hill and Wang; $ 18.95; hk. *Getekende biografie van de legendarische danseres (1878-1927).*

Giraffes in My Hair. A Rock 'n Roll Life (Swain/Paley) Fantagraphics; $ 19.99; hk. *Rauwe autobio-verhalen van Bruce Paley uit de tegencultuur van de jaren '60 en '70 getekend door de Britse cultauteur Carol Swain.*

Grandville (Talbot) Dark Horse; $ 17.95; hk. *Steampunk van de gelauwerde maker van Alice in Sunderland.*

Nancy Vol. 1 (Stanley) Drawn & Quarterly; $ 24.95; hk. *Tweede deel in reeks luxe herdrukken van de grafische oerstrip van Ernie Bushmiller en John Stanley. Dit voorjaar verscheen bij dezelfde uitgever al een bundeling van Stanleys minder bekende jeugdstrip Melvin Monster.*

Noir. Bleak Tales of Murder and Deceit (Diversen) Dark Horse; $ 12.95; sk. *Korte misdaadverhalen in zwart-wit van o.a. David Lapham, Gabriel Bá, Ed Brubaker en Paul Grist.*

Nylon Road Graphic Memoir (Bashi) *St. Martin's Griffin; $ 16.99; sk. Persepolis voor gevorderden: jong zijn en vrouw zijn in hedendaags Iran. Boekdebuut van Parsua Bashi.*

Parker. The Hunter (Cooke/Stark) IDW; $ 24.99; hk. *Rauwe thriller van Richard Stark (pseudoniem van wijlen Donald Westlake) in een ambitieuze stripbewerking van Darwyn Cooke.*

Refresh Refresh (Novgorodoff/Ponsoldt/Percy) First Second; $ 17.99; sk. *Psychologische strip over een stel Amerikaanse jongens wier vaders vechten in Irak.*

The Squirrel Machine (Rickheit) Fantagraphics; $ 18.99; hk. *Surrealistische strip over twee 19e-eeuwse broers die een Eekhoornmachine bedenken. Maar wat hebben ze nu precies uitgevonden? Krab jezelf op het hoofd op: Zeitgeist.numachi.com/squirrelmachine.*

Strange Suspense. The Steve Ditko Archives Vol. 1 (Ditko) Fantagraphics; $ 39.99; hk. *Rauwe pre-Comics Code horrorcomics van de man die later Spider-Man zou tekenen.*

The Unclothed Man in the 35th Century A.D. (Shaw) Fantagraphics; $ 19.99; hk. *Korte strips van de maker van Een bademloos bestaan.*

The Upside Down World Of Gustave Verbeek (Verbeek) Sunday Press; $ 60.00; sk. *Herdruk van Gustave Verbeeks legendarische (en lange tijd uitverkochte) 'omkeerstrips' plus extra's.*

9 780000 001771 >